

EGĀN

1

1956

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

Apat-Etxabarne: Berriketan.

M. L.: Urquixo Jaunaren Liburutegia.

A. I.: Euskal literatura-ren bilduma
Ilaburra.

Santa Ageda Kantak.

J. Mirande: Kontu Kontari, Iphuin-
Khondatzailea.

Anizeto Zugasti: Iturriaga Apaiza (Ja-
rraipena).

Ibalan: Euskal-Teatroa Dala-Ta.

P. Goicoechea: Jun ziran! Baño zer onik
utzita?

A. Irigoyen y Norbert Tauer: Munduz-
mundu.

A. Irigaray: Naas-Maas.

A. A.: Jan-Edanak.

L. M. y Ansola Gusutz: Zinema.

Adabakiak.

Liburuak.

"Todos erribatekos".

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena.

COLABORADORES:

Valentín Aurre-Apraiz.

P. J. Antonio Donostia.

«Dunixi».

Echaide (J.).

Nemesio Echániz.

Alfredo Irigoyen.

P. Carmelo Iturria.

José Iturria.

Antonio María Labayen.

Pierre Lafitte.

Manuel Lecuona.

José María Lojendio.

Mirande (J.).

P. Villasante Cortabitarte.

Aniceto Zugasti.

Etcétera.

Berriketan

Xabier Bello-k diosku:

Topegiten dugu Xabier Bello-kin, musika-paper meta bat besapean, bere irri zabalarekin eta betiko solas bizi eta atsegiñarekin.

Dakizuen bezala, Xabier Bello da Escolania Gorriti deritzaion Tolosako kantari taldearen buruzagi ernea. Musikalari jakituna, noizpait ere Bilbao-ko orkestra gidatu izan du.

—Zertan zaude orai?

—Ez du dembora asko Franzian barna ibiliak garela, Lyon-en bereziki, eskuzartak ere adituz nere kantariek.

—Nola asi zinen, Xabier, kantarigoan?

—Tolosan, Mocoroa bi maisuekin, eta ango Santa Maria Elizako koroan ere kantari. Orduan asi nintzaio Gorriti ezagutzen eta zaletzen. 1943 garren urtean abia arazi nuen Taldea: baiña gauza ok ez dute aroa aski alde, are guttiago oraindik jende ikasi-idurien aldetik.

—Sail orretan, emen, zein zaitzu aipagarri?

—Elizondoko Eraso-ren bilkoak eman dituen zenbait erakuspen ezte beste inork ere obeki eman gure inguru zabalean. Orai LANGOLLEN-en ospatzen den «Festival» biltzarre aundirako deia izan du Juanito Eraso-k, eta ez dut uste Españian beste inork artu duenik. Gales-eko iri hortan, 1943 garreneko biltzarran irabazi zituen bi leen sari, Baztango taldeak.

—Badea euskal musika jator berezirik?

—Gutti dakigu orren iturburuaz; baiñan jatortasun utsa, garbia, badea munduan zerbaitean? Obe ginuke mintzatzea tankeaz, estiloaz, aroaz; hunetan bai badu gure musikak nortasun

berezia. Euskal kantategian pitxi ederrenak, ene iduriko Nafarroa eta Ziberokoak, eta gero Lapurdi eta Be-Nafarroa-koak.

Koral erakuspen konziertoetan azaldu bear dira bai, erriko kantak; ez soilik erritarrak, baiñan berriak, zaarren izpiritu eta tankeran asmatuak.

—Eta musika asmatu horretan baduguia zerbait funtsezko?

—Bai; sinphonia sailan, Guridi-ren 10 euskal melodiak ez ditazke ixildu; geienak Zibero eta Nafarroa ingurukoen soifuetan mamituak. Leidor, Moco-roa-ren opera ere aipagarri da; eta A. Donosti-ren azken euskal kantak, eta...

—Eta zuk ez duzu zerbait?

—Bai, *Pays basque* deritzaion koral irukoitz edo Triptiko bat, Lyon-en, Grenoble-n eta beste nonbaitean emanak.

—Ta zertaz mintzo zara soifukizun hortan?

Franziako iru probintzien poesiako-ikuskizun edo dut gogoan Baiñan ezta soilki azalpen bat; 1-ko atalean Ziberoa; elea edo mintzoa utsik; 2-n atalean, Be-Nafarroa, Zalakain Zaro-koaren kontakizuna, Barojarena-ren bertso batzuen ara bera. Irugarren atala, Sara-tik Zugarramurdira; iantza, kanta ta oi, akelarre besta bat iduri.

—Noiz entzunen dugu hori emen?

—Donostiako Radioan eman izan dute zerbait, egillea aipatu gabe aatik.

—Eta zer diostazu Gorriti-ren aipatu italikidegoaz?

—Verharen-en «La España negra» liburuan, Regoyos-ekin batean bururatua, egilleak dio; «Azpeitian entzun genuen Gorriti-ren Miserere bat; musika alemana eta sakona».

Zer italikidegoaz mintzo dire, Cimarosa-renaz, edo Palestrina edo Puccini-renaz?

—Zergatik ez da geiago ematen Gorriti?

—Felipe Gorriti eta Osambela gurea zen, euskalduna; Huar-te Arakilgoa sortzez, eta goien maillako musikaegille bat. Paris-seko erresuma guztiko-en organo-musika-egilleen arteko nor-geiagoka aietan, irabazi zituen Gorritik 4 urte jarraikietan 4 leen sari, (Marcha fúnebre, Sub tuum presidium eta aiekin) eta epaikarien artean zagoen... César Franck; laugarren urtean esan bear omen zioten Gorriti-ri ez geiago, otol, agertzeko.

Goikoetxea etzan ttikia, baiña ekentzen baldin bazaizkio bere apeztasune-kilako apaingarriak aren funtsa aultzen bezala da; Gorriti aitzitik, jeinutsua zen berez, yite eta izpiritu argi, alai eta aberatsekoa. Unen Miserere andia da XIX garren mendeko bigarren erdian Españian egin den sinphonia-rekilako asmakizun ederrenetariko bat.

On litzake geren konziertoetan eta Elizetan ere ematen diran entzukizun zenbeitetan egillearen izenik ez aipatzea... iritze bilusiak, laiño gabeko iritzeak aditzeko. Oraintsu berriki *Avignon*-en St. Pierre-ko Elizan kantari ginaudelarik, entzun genuen kritikiko zeatz baten ahotik, «Gorriti-ren «Memento mei Deus» zattia, konzierto osotako oherena izan da»: eta konziertoan ematen genuen Anchieta, Byrd, Victoria, Prieto, Strawinsky...

—Zein izan zen Gorriti-ren doairik goiena?

—Gorriti izan da dudarik gabe, *acorde soillaren* edertasuna Espainian xilatu zuten leenetariko bat; au da, «la belleza del acorde fuera del ciclo armónico evolutivo». Berak esaten zuen; nik irabazi nuen Madrileko Conservatorio-ko bigarren saria, 1-ko sari bat eta 2-garren bat bakarrak ziren demboran.

—Bere gertakizun edo bitxikerien bat kondaiguzu.

—Alako asko kondatzen dira; maite zuen kuarteto-an aritzea, Maiatzeko goiztirietan, argi urratze ondoko orduetan, erri inguruko toki atsegin eta ezti batean. Bein Haydn-en "*Cuarteto del kaiser*" jotzen ari zirelarik, 2-garren aldi edo *tiempo*-ko variazioneak amaitzean esan omen zuen; "*gizontxo onek egiten zuen k.. bera jango nuen nik*".

—Eta amaitzeko, EGAN-en irakurlea zaren ezgeroz zer zaitzu gure asmoaz?

—Miresgarri dela EGAN-en egiten duzuen, euskaraz edozein gaiaz mintzaturik; geren alderako laudorioa eta geren barrenalderateko grifak baztertuz beingoan...; oroitzen naiz "*La nave de los locos*" novelan esaten denaz: «...emen mintzatuko da ba-koitxa gogoak ematen dionean, eta ala ber kantatuko dugu Tantum ergo nola Ça ira... altxatzen den egun berriari zabaldu leioa».

Apat-Etxabarne

Urquixo Jaunaren Liburutegia

EUSKAL-LIBURUTEGIA.

«Urquixo-Muntegia»k, D. Julio zanari zor dio izena; bañan izana, D. Julio zanaren Liburutegiari. Gauza eder ta aipagarri asko egin zituan gizonak bere bizian gure Euskeraren alde. Bañan aipagarrienetan bat, bere Liburutegia, bere Biblioteca sonatua.

Urkixotarrak iru anai izan ziran: D. Adolfo, D. Jose Maria eta D. Julio. Eta irurak aundi izateko jaiok zirala esan oi zan. D. Adolfo zaldun bezela, zaldun dotore bezela zan agiri ta aundi. D. Jose Maria, Elizaren aldeko gudari bezela —XIX gizaldiko burruka amorratuetan—. D. Julio, berriz, bere aldetik, Liburutegietako «xagu» bezela esan oi zan zala bera ere, beste anai biak bezela, aundi, agiri ta nabarmen. Bibliofilo, liburu-zale, liburu-eiztari. Bañan ez edozein liburu. Euskal-liburu. Euskerazko edo Euskalerritari zegozkion liburu. Antzifñakoak baziran batez ere. Olakorik ifun arkitu ezkeru, edo-ta jakin ezkeru ba'zala nunbait, an zan gure gure D. Julio, beti bezela, bere cartera diru-paperez ondo anpatua, nundik liburu uraxe eskuratuko. Eta olaxe, urteak jua eta urteak etorri, azkenerako, bera ber-bera arritzerañoko liburu-pilla ederra bildu zuan.

Etzan bakarrik izan munduan olako lanetan. Izan zuan nori jarrai. Bonaparte bat eta, Dogson bat eta, Vinson bat eta Lacombe bat... Bañan gure D. Julio'k bildutako sallak ez bait-dio ifñori zorrik.

Gure zorionez, Donostia'n daukagu pilla guztia, zan bezelakoxea. Gure Diputazioaren Jauregian; eta ez «eukitzeko euki»; guztion zerbitzurako baizik... Etzezakean izan etorkizun ederra-

gorik, guk antziña Centenario-Plazan ainbeste aldiz ikusi ta ikustatu izan genduan Liburutegi bikain, ederrak.

CENTENARIO-PLAZAN.

Uraxe zan D. Julio'ren Despatxu. Zetorrena zetorrela aren etxera, antxen egingo zion bere arrera, eta antxen izketatuko ziran. Sala ederra, luzea, zuzenean ez, kurpill-antzean baizik —kurpill-laurden—. Arra beteko ormarik etzan an agirian; zana-zan, guztia estante dotorez estalia, eta estantetako txokorik txikienak ere, guztiak liburuz. Eta fitxero egoki egifia, guzti alien errez-erabilgarri... Eta, batez ere, antxe D. Julio bera, Patriarka iduri, bear zan guztia bear zuten guztiei eskura emateko, jakinduria guztiengana zabaldu zedin. Gure jakinduria, euskal-jakinduria, euskal-kultura. Beste gauza asko ere egin zituan ortarako —bere *Revista Internacional de Estudios Vascos* eta—. Bañan au batez ere, Biblioteca batez ere, gure esaerarako benetan onuragarri ta emankor. Oraindik ere, eta urte askotarako, iturria bezela jarioz egongo baita. Ortxe, gure Gipuzkoa-ren Jauregi ederrean, len bezelatsuko sala eder aukerakoan, guztiontzako zerbitzugarri.

GIPUZKOA'REN JAUREGIRA.

Laister dira 5 urte, gure Diputazioak beretzakotu zuala. Ez beste erostunik izan etzalako beretzakotu naiko zuanik. Izan ziran. Bañan gipuzkoarren diplomazia atera zan nagusi. Ala bear ko zan, eta.

Milloi ta lareun milla pezeta ordaindu bear izan ziran. Guztitan obeki eralkiak... Izan ere, lotsagarri izango zan, emendik kampora eramaten ikustea guztiok irritsez begiratzen zioten gordairu ederra. Donostia'n zegoñ. Gipuzkoa'ko Aldundiari zegokion eskifirik oparoena egitea. Egin zitzaion bezela. Ez geiegia ala ere. Bañan bai naikoa, Liburutegi galanta, gure artean, len bezela gero ere jarrai zezan. Eta azkenik iritxi zan guztiok nai genduañ. D. Julio zanaren emazte alargun onari eskerrak batez ere, eta aren gipuzkozaletasunari eskerrak.

LIBURUAK, LIBURUAK.

Antxe daukazu, irakusle, Gipuzkoa'ren Jauregian. Sarrera Nagusitik eskilleratan igo-ta ezkerretara, sala apain batean.

Sala-areto guztia estantez, betik eta gorafio, bi malla edo bizitzetan. Kaobazko estante gorri-illun ditzizariak. Kristal lodi garbi biselatuak. Brontzeko giltza-sarrail labratuak. Alako gordairu bikain bati dagokion bezela.

D. Julio zanaren beraren adiskide min-min bat da gordetzalle: Arozena'tar D. Fausto. Galde dezaiokezu nai dezun guztia, bere mendean txukun dauzkan liburu maiteai buruz.

11.000 (amaika milla) tomo dira guztiak, gutxi gora bera. Milloi ta erditan erosi ziran. Caja de Ahorros Provincial'ek aurre-ratu zuan ortarako bear zana.

Liburuak, geienak txikiak dira. Kristau-ikasbide ta Elizarako eta olakoak geienak. Ardi-larruzko azaldunak, asko. Larru landuzko, azal-sendoak, beste asko, geienak. Periesagoak, erdi larru ta erdi bestelako, ere ez gutxi. Bizkarralde urreztatudunak eta orri-ertz-gorridunak, batzuek, XVII ta XVIII gizaldikoak. Apalagoak ere bai, bañan beti ere danak apain, Paris eta Bayona'ko kuadernatzalle-rik yayuenen esku-lan. Tomo askodunak, tomo gutxidunak; tomo bakarrekoak. Guztiak kutun-kutunki ta maiteka bezela erabilliak... Kristal biselatuaren beste aldetik guri begira, guri deika, guri beren ezta eskeinka...

—Irakurtzalle asko?

—Bai. Atzerritik eta bertatik. Irakurtzalle ixillak. Itzal aundiz olako liburuai begiratzen ikasiak.

—Eta liburu guztiak emen?

—Ia guztiak, bai. Bañan ba'degu beste ezkuta-leku ere, baliotsuenak ezkutatzeko. Liburutegi guztietan ala egin oi da. Munduan ale bat besterik, edota ale gutxi diranetan, ez dira liburuak edozeifien eskuetara ezta begietara ere nolanai uzten. Olatu-koetan esku lapurra begiaren ondotik errez joan baitliteke, nai ezean ere. Liburu-gai onetan, ifun baño *kleptomano* geiago izaten da. Ots, lapurreta-manñ-dutenak, alegia... *Caja fuerte* batean gordetzen ditugu guk bitxirik bitxienak. Bañan, ori bai, beti ere bear duten guztien eskuetara eltzeko eran.

—Eta zeintzu dira bitxi baliosuenak?

—Guk dauzkagunetan, baliotsuenak, zalantza gabe, Leizarraga ta Axular: bi *editio princeps*. Diruz, salketa on batean, *Gero batek* (1643) ederki egin ditzake eun milla pezeta; ez de-rantzut besterik; polliki bait-da... Leizarraga'ri buruz, berriz, auxe esango dizut: gure D. Julio'k Manterola'ren *Gero'rentzat* 500 pezeta eskiñi zituanerako, Leizarraga'ren Testamentu Berria, Paris'en 2.000 francotan saldu zala. Ontatik atera, gaur zen-

batean salduko litzaken... gure alea arlote xamar dagola ezik, D. Julio'k berak dion bezela.

Egia esan, ez degu Bernard Dechepare'ren *Linguae vasconum primiliare*'ren editio princeps alerik (1545). Munduan ez bait-da Paris'eko ale bakarra besterik. Bañan, bai, ba'degu —Euskalerrian edonoren eskuetan, gañera— editio aren facsimil. RIEV'ek argazkiz aterea.

Oihenart'enik ere, baita, ba'degu *Notitia utriusque Vasconiae* (edit. princ. 1638); bañan, damurik, ez *Proverbes... plus les poesies* (ots, *Atsotitz* eta *Gastaroa*). Ontan ere, ordea, RIEV,ek egifik, ba'degu 1936 ezkerro beste argazkizko facsimil.

Ba'degu Materre'ren *Doctrina christiana (Bouqueta)* (1617), benetan bakana.

Baita, ba'degu Pouvreau'ren *Philothea* (1644) oso bakana.

Ala berean ba'degu Tartas'en *Arima penitentearen...* (1672), D. Julio'k berak dionez, bere Liburutegiko alerik bakanenetan bat...

—Eta guztitara, zenbat eskribitzalleren izen azaltzen dira Gatalogoan?

—Zaharrenak bakarrik esango dizkitzut, 1545'etik (ots, Dechepare'gandik) 1800 arte-koak. Guztitara, berrogei dira gutxi-gorabera.

Dechepare	Tartas	Cardaberaz
Leizarraga	D'Arambillaga	Mendiburu
Poza	Gasteluzar	Haraneder
Betolaza	Luzuriaga	Lariz
Echave	Belapeyre	Munibe
Materre	Ochoa de Arin	Aldazabal
Beriain	Joanes D'Etcheberri	Larreguy
Etcheberri	Churio	Basterrechea
Haramburu	Larramendi	Ubillos
Henao	Arzadun	Etchegoyen
Oihenart	Perocheguy	Imbert
Axular	Suarez D'Aulan	Moguel]
Pouvreau	Harriet	
Harizmendi	Irazusta	

Eta bakoitzak beti ezpada ere, tomo asko osatzen ditu. Eta 1800'etik aurrerakoetan zer esanik ez. 11.000 tomo osatu arte...

—Eta zenbat pausu eman ote-zituan gero, pilla eder ori egiteko?

Jaungoikoak eta berak bestek ez daki. Ori bai, bere ibilli aietan gertakari jakingarririk eta parregarririk ere gertatu izan zitzaioela. Berak ain gatz aundiz esaten zituan gertakari polit, jakingarri, parragarriak.

GERTAKARI JAKINGARRIAK.

Zarzale guztiak izan dituzte alako gertaera parragarriren batzuek beren zar-billaketetan; eta gure D. Julio'k ere izan zituan erririk erri ta baserriz baserri, liburu zar billa ibilli zanean. Parragarriak, bañan baita jakingarriak ere. Ona emen aietako batzuek.

* * *

Munduan oso ale gutxi zituan liburu garesti ta ixtimazio aundiko bat zan D'Arambillaga'ren *Jesu Christoren Imitacionea* (1684). Garai artan munduan bi ale besterik etziran, ezagunik beintzat. Eta orra or nun gure D. Julio'k jakiten duan, beste bat ere azaldu zala. Bermeo'n. Baserri batean... Etzuan asko itxedon Bermeo'ko bidea artu gabe. Eta bereala izketatu zan baserritar zori-aundidun arekin. Baserritar gizagajoak etzekian zenbat eskatu bere bitxiaren truka. Etzekiala ta etzekiala. Bañan alako batean, gauza aundi bat bezela, katalejo bat eskatu zuan. Urليا, Bermeo'ko abade Jaun batek zuala alako eder-eder bat; eta aretxen antzekoa nai zukeala bere *Imitacionearen* truka... Etzan gauza zalla. Berealako batean mariñel bat topatu zuten: urren-go joan,aldian Inlaterra'tik abadearena bezelakoxe beste katalejo bat ekartzeko. Eta ekarri, gure baserritar poztuari eskuetara eman, eta an dijoa pozik asko, gure D. Julio, bere *Imitacionea* boltxikoan, etxera bidean... Ez, ordea, beste zerbait ere egin gabe. Baserritarraren emazteak etzion arpegi onik ipintzen katalejo arri. Berak txanpon eder batzuek naiago zituzkean. Eta gure D. Julio'k ori igarririk, bere poltxikotik duro zillar zar batzuek atera, ta or ematen dizkio gure andre arrituari.

* * *

Eta zenbat olako! Apaiz zarren bat ifioiz bizi izandako etxeetako goiko ganbaretan, ba'zekian olako liburu zar eta bakanak aldizaldiz arkitzen zirana kutxa zarren batean, eta askotan ibilli izan zan, ganbararik ganbara, bere eiza kutiziatsuan.

Bein olaxe —beste zeregin batzuek egitera erri batera jua-
-da— zeregiña ondo beteaz gañera —besteren eskuz ezik— be-
rak, ibilli ta ibilli, antxe atera zituan etxe bateko solairutik do-
zena bat liburu zahar eta bakan, bere Bibliotecaren edergarri.
Oraindik ere ba'da erri artan D. Julio'ren orduko poza gogoan
duanik. Eta ba'zuan zergatirik. *Villafrancako Doctriña* deritzana
(1713) «besterik» etzeraman dozenatxoaren erdian bere es-
kuartean: liburu bakana, benetan.

* * *

D. Julio'ren ibilli aiek zirala-ta, gizaldi onen asierako urte
aietan zabaldu ere egin zan gure errietan gure gizonaren liburu
zaharretarako mani ta gogo ixiratsua. Eta izan zan —erdi-parrez-
eta— olako liburu zaharren bat edo beste «erregalo» ekarri izan
zion nor-edo-nor.

Bein batean olaxe etorri zitzaizkion, Azpeitia'n edo, alako li-
buru zarkitu zarpildu batekin, gazte batzuek (Estudianteren ba-
tzuek-edo). Eta: Ia zer eskatzen zuten bada liburuaren truka?
eta ezer ezetz. Ia ba, elkarrekin kafe bat bederenik artuko etzu-
tekean? eta kafe bat baietz (Ba'zekiten nunbait nolakoak izan
oi ziran D. Julio'ren kafeak). Eta ez kafea bakarrik; kafea, ta
kopa bikaña, ta habano eder baña gañera... Etzan, izan ere,
txiki-txikia, liburu zarpildu arekin eman zaiten poza gure D. Ju-
lio'ri gazte «despistatu» aiek: Peñaforida Kondearen Opera Co-
mica *El borracho burlado* besterik etzan, kafe batzuen truka etxe-
ra zeraman liburu zar ziztrifia...

* * *

Bañan etzuan, sobera ere, beti-beti olako arrera onik arkitu
izan zenbaitzuren artean. Ba'da Bilbao'n etxe aberats bat, Li-
burutegi bikain baten jabe dana, euskerazko zenbait liburu ba-
kan-bakan dauzkana; beste asko ta askoren artean, Betolaza bat
(1596), oso bakana... Etzuan bere denboran D. Julio'k iritxi izan,
Liburutegi artan oña sartzetik. Ezta ikuste bat, begiratu xume
bat egiteko ere. Beti ta beti aitzakiak aurrera... Egia; jabeak
etziran oso jakintsu. *Betolaza*'ri, Ostolaza esaten-edo zioten. Eta
D. Julio'k berak zionez, etxeko Jaunak beintzat, beti ere, zeze-
netarako gogo geiago agertu izan zuan liburuetarako baño. Ala
dio berak bere Memoretako idazti batean.

* * *

Leizagarra'ren bi *Testamentu berri* dauzka gure Liburutegiak. Bata, 1571'gn urteko jatorra; eta bestea, Schuchardt'ek 1900'gn urtean birregindakoa. Bigarren au, etzan zabaldu Euskalerrian. Eta bearrik bazuan, gure D. Julio'k Bordele'n erosi bear izan zuan, Stenf'en eskuetatik. Schuchardt'ek berak etzuan gure artean zabaltzerik nai izan, guk bera protestantetzat artu genezan bildurrez. Alakoxe gizon gizona zan gure Graz-eko Kate-dratikoa. Nor-naik daki Leizarraga'ren *Testamentu Berria*, protestante-eran eta Erregiña protestante baten aginduz egiñ izan zana. Eta Schuchardt'ek bere 1900'gneneko argitaltze berri artan ez bait-zuan Euskeraren ikasbideari errestasun bat ematea besterik nai. Protestantekeriari laguntzerik ez ifiolaz ere, Dogson batek eta Borrow batek bezela... bera ere protestante-edo zan arren.

* * *

Jakingarri oietan jakingarri da, baita, D. Julio'ren *Gero*'ren ixturia ere. Axular'en *Gero* da, len esan degun bezela, gure Bibliotecaren apaingarririk aundienetan bat. Liburu benetan bakana eta ixtimatua bibliofilo artean.

1891'gn urtean oraindik, sei ale besterik etziran ezagun. Ala zion Vinson'ek urte artan bere *Bibliographie*'n. Sei aietako bat Donostia'n omen-zeukan «aficionatu» batek. Vinson'entzako aficionatu bat besterik etzan Jose Manterola, *Euskalerrria* Aldizkaria sortu zuana, eta *Cancionero Vasco* bildu zuana. 1884'gn urtean il zan. Eta urte batzuren buruan aren ondorengoak aren Liburutegi polita salgai atera zuten.

D. Julio'k ez al zuan jakin; bereala zan Manterolatarranean. *Gero* liburuua bear zuala. Eta 500 pezeta eskifiñi zituan. Etzan ba ordurako neurri txiki-txikia re. Bañan etxeakoak ifiolaz ere liburu-pilla osoa osorik saldu nai; eta guztiarentzat bi milla pezeta eskatzen... Beste guztiengatik ajola gutxi zualarik ere, *Gero* uraxe erosteagatik, pillu guztia antxe erosi zuan bi milla pezetatan, orduko zortzi milla errealetan.

Ba'zeukan esku-arteana nai zuana. Bañan, Quijote berri, Naparrua'ko errietan billa zebillela, or topatzen ditu beste iru ale. Eta iruretatik bat —ederrena— berak erosi. Eta gero beste bat Pau'eko errian... Eta orra gure D. Julio iru *Gero*'ren jabe.

ARGAZKIZKO FACSIMILAK.

Bañan gure liburu-zaleak erosi bakarrik etzitan egiten. Saltzen ere ba'zekian. Bein batez, beintzat, egin zuan saltze bat gogoangarria. *Gero* bat —lenengo erosi zuana, Manterola'rena— saldu zuan. Zertarako? Artu zituan millaka duroekin *Gero*'ren argitaltze berri bat egiteko: foto-copia bat, lenengo argitaltzearen argazkizko facsimil eder bat guztion eskutarako egiteko. Orririk aña zink-ezko plancha bear izan ziran: guzitara, 623.

Gerrate-aurrea zan; eta gerran galdu ziran, Prantzia'n, plancha aietatik 117. Eta geroztik olaxe dago D. Julio'ren argitaltze berri au bukatzeke, 117 orri-alderen peituan... Osatuko al ditugu noizpait, asko luzatzeke.

Ola, D. Julio'ri eskerrak ditugun lengo foto-facsimil biek —Dechepare ta Oihenart'ekin— or izango ditugu ederki osaturik, D. Julio'ren gogoangarri, iru foto-facsimiletan, euskerazko iru libururik aipatuena: *Linguae vasconum*, eta *Atsotiz ta Gastaroa* eta *Gero*...

D. Julio'ren gogoangarri, eta aren Liburutegiaren edergarri bizi-bizi.

M. L.

Euskal literatura-ren bilduma Ilaburra

Literatura bakoitzean bi edo iru gisatako Antologiak egin ditazke. Gure euskal Literatura-n era bardin.

Guk emen, askoren eskea adituz, sail onekin asten gera aldian aldikoa prosan idatziriko zati jakingarrienak ipiñiz; ez bear bada oberenak, baiñan bai ez-ezagun-enak ederren artean.

Gaurkoan doakizu Detxepare lenbiziko idazlari famatuaren «Linguae Vasconum Primitiae» liburu-tik artutako Aurreko-itza edo Aitzin solasa.

Bernat Detxepare. Eiharalarre (Beko Nafarroa) 1545 urtean.

Erregeren adbokatu bidezko eta nobleari, birtute eta hon guziez komplutuyari, bere iaun eta iabe, Bernard Lehetari, Bernard Etxepare-koak haren zerbitzari xipiak gogo honez gorainzi bake eta osagarri.

Zeren baskoak baitira abil animos eta jentil eta hetan izan baita eta baita szienzia guzietan letratu handirik, miraz nago, iauna, nola batere azten esayatu bere lengoaje propriaren faboretan, heuskaraz zerbait obra egitera eta skributan imeitera, zeren ladin publika mundu guzietara berze lengoajiak bezala hain skribatzeko hon dela.

Eta kausa honegatik gelditzen da abataturik ezein reputazione bage eta berze nazione orok uste dute ezin deus ere skriba daiteyela lengoaje hartan nola berze orok baitute skribatzen berian.

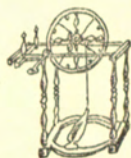
Eta zeren orai zuk, iauna, noble eta naturazkoak bezala baituzu estimatzen, goratzen eta ohoratzen heuskara, zuri, neure

iaun eta iabia bezala, igorten darauritzut heuskarazko kobla batzu ene ignoranziaren araura eginak.

Zeren, iauna, hayek ikhusirik eta korrejiturik plazer duzun bezala irudi bazautzu imprimi-erazi ditzazun eta zure eskutik orok dugun ioya ederra imprimiturik heuskara oraño izan eztena eta zure hatse honetik dadin aitzinerat augmenta, kontinua eta publica mundu guzietara, eta baskoek berzek bezala duten bere lengoajian skribuz zerbait doktrina eta plazer hartzeko, solaz egiteko, kantatzeko eta dembora igaraiteko materia eta jinen direnek gero duten kausa oboro haren abanzatzeko eta obligatu giren guziak Jeinkoari othoitz egitera, dizun mundu honetan prosperoki bizia eta berzian parabizuya. Amen.

A. I.

(Aldatzaillea)

Santa Ageda Kantak

*Xorta ontako koplak asko, ezagunak
eta len argitaratuak dira. Baña badira
beren artean bat edo beste oraindik
moldezko letraz agertu gabeak.
Gañera, oartzen dira geientsuenetan
aldakuntza—txiki edo aundi—berezi
batzuek ere.*

Dios te salbe, ongi etorri,
gabon Jainkoak diela:
legearekin kumpli dezagun
gaur Sant'Ageda bezpera.

Oles ta oles, etxekotxoak,
lotxo gozoan al zaute?
Gaur Sant'Ageda bezpera da ta,
arren, esnatu zaitezte.

Or goien-goien ermita,
Santa Ageda deritza:
ango serore gaxoarentzat
limosna billa gabiltza.

Allegatu naiz atean,
aingeruekin batean:

Santa Agedak bialdu gaitu
eskera gaurko gabean.

Astera noa, astera noa...
lukainka biren tratuan:
gutxiagorik ez degu arizen
asi ezkeru kantuan.

Atzo goizean Planponan giñan,
oñez gerade etorri:
Obispoaren baimena ere
gerekin degu ekarri.

Santa martiri maitea
dago errukiz betea:
berak iritxi degizkigula
osasuna ta pakea.

Nagusi jauna aurrena,
erreberenzi lurrera:
lotsaz gerala etorri gera,
jauna, berorren aurrera.

Or goien-goien izarra,
errekaldean lizarra:
etxe ontako nagusi jaunak
urre gorrizko bizarra.

Urre gorrizko bizarra eta
biramantzeko espalda:
ezkutu lodiz egiña dauka
Elizarako galtzara.

Eder soruan goldia,
soñian kapa moria:
etxe ontako nagusi jauna
ondo gizontxo noblia.

Etxe ontako nagusi jauna
gauza askoren jabea
limosna ere emango digu
iñortxok baño obea

Or goien-goien iturri,
ura pil-pil-pil etorri:
etxe ontako etxeakoandreak
Ama Birjiña dirudi.

Or goien-goien errota,
Iriña leun igota:
Etxe ontako etxeakoandrea
Birjiñ' Amaren debota.

Etxekoandre zabala,
toki oneko alaba:
bidean inpormatu gaituzte
limosnaria zerala.

Arantza beltza, ostrua txiki,
puntara zaku loratu:
orain emendik bear genduk:
dama gazte bat koplatu.

Or goien-goien otia,
ondotik jota botia:
etxe ontako alabatxoak
bost milla duro dotia.

Eraztuntxoa letonez,
begiak urre kolorez:
etxe ontako alabatxue
edozeinentzat egon ez.

Errotapien arrie,
aren ganien txorie:
eraztun baten artu leiteke.
Maritxu, zure garrie.

Zure ortuan madari,
adarrak ditu amabi:
etxe ontako alabatxuak
babalorea dirudi.

Eder basuan ezpela,
nik ezin esan bestela:

zure besuan lo-gingo nuke
Paradisuan bezela.

Etxeko seme zalduna,
Jesukristoren kutuna:
orla bakarrik gaizki zaude ta
bear zenduke laguna.

Etxe ontako maiorazkoak,
noiz ote dakar andrea?
Guri etzaigu ajolik baña
berarentzako kaltea.

Eder Elizan aldare,
arri landuzko pillare:
Birjin'Amaren seme-alabak
etxe onetan dirade.

Eder Elizan liburu,
Usuak aren inguru:
etxe ontako txiki-aundiak
Paradisuan aingeru.

Errekaldean arria,
aren gañean txoria:
etxe ontatik espero degu
erreal-biko txuria.

Okaran txiki gorri betie,
aurten da zure urtie:
errealtxu bi emon ezkeru
urte guztiko bakie.

Ateak dauka zulua,
sartuko nuke besua:
emendikantxe ikusitzen det
lukainka mutur gozua.

Solomuaren luzie,
aren koipien gozue:
zatirik kentzen ibilli barik
ekarri izu guztie.

Etxe ontako Mariye,
ointx'esangotzut egiye:
ainbat lasterren topau egizu
oillo pintoen abiye.

Kakotik ziztor, askatik urdai,
kabitikan arroltzea:
bizi-bizirik zeruan zegok
etxe ontako jendea.

Emango bauzu emazu,
bestela ezetz esazu:
ate-ondoan otzaz iltzera
amak ez gaitu bialdu.

Armariuan sagua,
ari begira katua:
etxe ontako okelarekin
ez da beteko zakua.

Or goien-goien lañoa,
errekaldean otsoa:
arkakusoak itoko al dik
etxe ontako atsoa.

Eder ezpata magiarekin,
magia prontalarekin:
etxekoandrea etorri zaigu
eskuan limosnarekin.

Limosna ere artu degu ta
orain abia gaitian:
adiosikan ez degu eta,
agur, ikusi artian.

IPHUIN-KHONDATZAILEA

«Saki» (H. H. Munro)

Arratsalde bero bat zen eta kompartimenduan araura goha zen, eta hurreneko gelditzea Templecombe-n zen, kasik ordubetheko bidearen buruan. Kompartimenduan zegoenak neskatxa ttipi bat, neskatxa ttipiago bat, eta muthiko ttipi bat ziran. Haurrekilakoa zen izaba bat xokho-jarlekhu batñoan zegoan eta pareko bertze xokho-jarlekhuak heiekilakoa ez zen gizon ezkongabe bat zegoan, kompartimenduan ordea ba zegozan neskatxa ttipiak eta muthiko ttipia. Izaba eta haurrak mozki eta iraunki elheketan ari ziran, orhoiterazten zituztela bere burua kampo-
rat uxatzera utzi nahi ez duen euli etxekoi baten inguru-
minguruak. Ba zirudian izabaren athermaldi gehienak «Ez egin» hitze-
kin hasten zirela, eta kasik haurren athermaldi guztiak «Zergatik?» hitzarekin hasten ziran. Ezkongabeak deus ez zuen goraki erraiten.

«Ez egin, Cyril, ez egin,» oihu egin zuen izabak, muthiko ttipia jarlekhuko kuxinen lehertzen hasi zelarik, errhauts-hedoi bat eraikierazten zuela ukhaldikal.

«Augi leihotik so'gitera», erran zuen gero.

Haurrak gogo gaitzez aldegin zuen leihorat. «Zergatik ardi hoik sorho hortarik jalgierazten dira?» galdatu zuen.

«Uste diat belhar gehiago ba den bertze sorho batetara eramaiten direla», erran zuen izabak boz ahul batez.

«Baina belhar frango ba da sorho hortan», ihardoki zuen muthikoak; «belharrez bertzerik ez da hor. Izaba, belhar frango ba da sorho hortan».

«Bertze sorhoko belharra hobeago dukek edo», erran zuen izabak alpherretan.

«Zergatik hobeago da?» berehala jin zen ezin-itzurizko galdea.

«O! so'giek behi holei!» oihu egin zuen izabak. Kasik burdinbidearen ondoko sorho orok behi edo zezen edeiten zuen, hala ere gauza baxhan bati oharterazten ba lerauko bezala mintzo zen. «Zergatik bertze sorhoko belharra hobeago da?» thematu zen Cyril.

Ezkongabearen begitharteko zimurrak sakonagotu ziran beltzuri egiteraino. Gizon latz bat zela, ez-lagunkina, deliberatu zuen izabak bere baithan. Neholaz ere ezin hel zaitekean gogoaren bethagarri lizatekeen erabaki baterat, sorhoko belharraz zen bezembatean.

Neskatxa ttipienak itzurpide bat ekharri zuen «Mandalay-ra-ko bidean» gogoz erraiten hasi zelarik. Lehen neurthitza baizik ez zakian, baina ahal bezain osoki ballatzen zen bere jakite mugatu hortaz. Neurthitza berriz eta berriz ere erraiten zuen, ametsetan bezala mintzo, baina deliberatuki eta ongi entzuteko gisan; ezkongabeari irudi zitzaion norbaltek jokatu zeraukola neurthitza bi mila aldiz gelditu gabe ezin erran zezakeela. Nork ere egin baitzuen apikoa, itxuren araura jokoaren galtzera zoan.

«Zathozte huna iphuin bati behatzera», erran zuen izabak, ezkongabeak berritan hari eta behin peril-seinaleari begiratu ondoan.

Haurek herabeki aldegin zuten izaba zegoen kompartimenduko xokharat. Nabari zen khondatzaile bezala ez zedukatela gora.

Aphalki eta segetetuki mintzo zela, arteka maiz geldierazten zutela haren entzuleen ganikako galde ozen harramantzatsuek, hasi zen iphuin herbail eta deithoragarriki gatzotz baten khondatzen, baizik eta neskatxa ttipi bat ba zela ona zenik, eta ona zelakotz denek maite zutela, eta azkenean haren arimako izantza miresten zuten jende batzuek zezen amorratu baten ganik salbatu zutela.

«Ona izan ez ba zen ez othe zuten salbatuko?» galdegin zuen neskatxa ttipietarik handienak. Horixe zen ezkongabeak egin nahi ukhan zuen galdea.

«Bai», aithortu zuen izabak gogo-kontra, «baina ez dinat uste oso hain zalhu laster eginen zutela haren laguntzera haimbat ez ba lute maite ukhan».

«Nehoiz entzun dudan iphuinik zoroena da», erran zuen neskatxa ttipietarik handienak, sinheste gutzirekin.

«Hatsarretik landa ez natzaion behatu, hain baitzen zoroa», erran zuen Cyrilek.

Neskatxa ttipienak ez zuen egiaz abururik eman iphuinaren

gainean, baina aspaldidanik berriz ere hasi zen lakhet zitzaion neurthitzaren marmaraka errepikatzen.

«Ez dirudi ba duzula erreka khondatzaile bezala», bat-batean erran zuen bere xokhotik, ezkongabeak.

Izaba harrotu zen bere burua zaindu beharrean igurikiten ez zuen oldar hortarik.

«Gauza zail baino zailago bat da haurrek enthelega eta halaber prezia ditzaketen iphuinen khondatzea», erran zuen zut-zuta.

«Ez naiz zure aburuko», erran zuen ezkongabeak.

«Beharbada zuk iphuin bat khondatu nahi deraukeezu», izan zen izabaren ihardespena.

«Iphuin bat khonta'zaguzu», eskatu zuen neskatxa ttipietarik handienak.

«Behin», hasi zen ezkongabea, «ba zen Bertha izeneko neskatxa ttipi bat, ohi ez den bezala ona zenik».

Haurren axola instant bateko phiztu-eta berehala hasi zen ilhauntzen; ba zirudian iphuin guztiak izigarriki alkharren antzeko zirela, edonork khondaturik ere.

«Manatzen zitzaion oro egiten zuen, egia erraiten zuen bethi, soinekoak garbi atxikiten zituen, irris-puddingak gozagaintxoak izan ba lira bezala jaten zituen, bere leitzioneak ezinago hobeki ikasten, eta adeitsu zen bere maneretan.»

«Pollita othe zen?» galdegin zuen neskatxa ttipietarik handienak.

«Ez zuetarik bata bezain pollita», erran zuen ezkongabeak, «baina ona zen ikharagarriki.»

Gibe!olde bat izan zen iphuinaren alde; «ikharagarriki» hitza on izaitearekin elkharturik berrikuntza laudagarri bat zen. Trudi zuen egiantz bat erakharten zuela izabaren haur-iphuinetan aurkhitzen ez zena.

«Hain zen ona», jarraiki zen ezkongabea, «non ona zelako medaila batzu irabazi zituen, bethi ere iskilimbaz lothurik bere jauntzian zelkharzkinak. Ba ziran obedient zelako medaila bat, ordudun zelako bertze medaila bat, eta zintzo zelako hirugarren bat. Metalezko medaila handiak ziran eta dindatzen zuten bata bertzeari kontra ba zabilelarik. Bizi zen hiriko bertze haurretarik batek ere ez zuen hirur medailarik, beraz jende guztiek zakiten ohi ez den bezala haur ona izan behar zela.»

«Ikharagarriki ona», orhoiterazi zuen Cyrilek.

«Jende guztiak haren ontarzunaz mintzatzen ziran, eta herriko Printzeak haren aiphua entzun zuen, eta erran zuen hain

ona zenaz geroz haizu izan ahal lakiokela astean behin haren baratzeetan ibilaldi baten egitera, hiritik lekhorean bertan baltegozan. Baratze ederrak ziran, eta nehoiz ez zitzaion haizu edozein haurri heietan sartzea; ohore handi bat zen beraz Bertharentzat harat haizu izaitea.»

«Ardirik ba zena baratzeotan?» galdatu zuen Cyrilek.

«Ez», erran zuen ezkongabeak, «ardirik ez zen.»

«Zergatik ez zen ardirik?» jin zen ihardespén horrek erakharritako ezin-itzurizko galdea.

Izabak irriño bat utzi zuen bere ezpainetan agertzera, kasik irkaitz bat zela erran baitzaitekean.

«Ardirik ez zen baratzeetan», erran zuen ezkongabeak, «Printzearen amak amets egin zuelakotz behin edo ardi batek edo gainerat eroritako ordulari batek hilen zuela haren semea. Zio horrengatik Printzeak ez zuen ardirik bere baratzeetan begiratzen ez eta ordularirik bere jauregian.»

Izabat gogor egin zuen mirestez ez hatsalbotzekotz.

«Ardi edo ordulari batek hil othe du Printzea?» galdegin zuen Cyrilek.

«Bizi da oraino, beraz ezin erran dirokegu ametsa egia bihurtuko denetz», erran zuen ezkongabeak axolik gabean; «dena dela, ardirik ez zen baratzeotan, baina xerrikhume andana bat ba ziran lekhu guztian gaindi kurri.»

«Zer kolore ziran?»

«Beltz, muthur zuriekin; zuri, orbain beltzekin; gorphutz guztia beltz; uher, orbain zuriekin; eta zembait gorphutz guztia zuri ziran.»

Khondatzailea gelditu zen baratzeotako thesauren asmu osoa haurren irudimenean sar zedintzat; gero jarraiki zan:

«Bertha atsekabetuxe zen baratzeetan lorerik ez zela ikhusirik. Hitzeman zerauen bere izabei, nigarra begian, ez zuela Printze onaren lorerik bilduko, eta gogoan hartu zuen hitza atxikiko zuela; beraz, erran gabea, bere burua zoroska hauteman zuen ohartu zenean lorerik ez zela biltzeko.»

«Zergatik ez zen lorerik?»

«Xerriek denak jan zituztelakotz», erran zuen berehala ezkongabeak. «Baratzezainek Printzeari erran zeraukoten xerriak eta loreak biak ezin ukhan zaitezkeela, beraz erabaki zuen xerriak ukhanen zituela eta ez loreak.»

Laudamenezko zurrumuru bat izan zen Printzearen erabaki bikhaina zela zio; zembat jendek ez zuten bertzera erabakiko.

«Bertze gauza atsegingarri frango ba ziran baratzeetan. Ain-

tzirak ba ziran arrain urrhetsu, urdin eta pherdeekin; eta zuhaitzak, gauza xothilak istantean erraiten zituzten etxetxoriekin; eta txori hustukariak, orduan errekaستا zuten kantuak oro hustukatzen zituztenak. Bertha harat eta hunat ba zabilan eta bazterrik gabe lakhet izaiten zen, eta ari zen bere gogoan: «Ez ba nintz hain ona ohi ez den bezala, ez nintzan haizu izanen baratze eder hauietan sartzera eta ikhusteko diren guztien gozatzera», eta ba zabilelarik haren hirur medailek dindatzen zuten bata bertzeari kontra eta laguntzen zuten egiaz nola ona zen orhoitzera. Orduantxe otso ikharagarri bat jin zen inguraka baratzeetarat eia xerrikhume gixen bat harrapa zezakeenetz afitako».

«Zer kolore zen?» galdegin zuten haurrek, heien axola berehala suspertzen zelarik.

«Gorphutz guztia lohi-kolore, mihia beltz eta begiak hits; uher eta ezin-erranezko basakeriaz distirant. Baratzeetan ikhusi zuen lehen gauza Bertha izan zen; hunen debantala hain zen zuri eta thonagabea non hurrun-hurrunetik ikhusu baitzatekean. Berthak ikhusi zuen otsoa eta hari buruz ikhur-makhurka zethorrela ikhusi zuen, eta hasi zen agiantzatzen nehoiz baimena ez ba lu ukhan baratzeetan sartzeko. Ahal bezain azkarki laster egin zuen eta otsoa jin zen haren ondotik gaitzeko jauziak eta saltoak egiten zituela. Ahabi-sasi batetarat heldu ahal izan zen eta gorde zen sasi-ondo lodienetarik batean. Otsoa usainka ethorri zen khaparretarik gaindi, mihi beltza ahotik dilindan eta begi hits uherrek amorraturik distiratzen. Bertha izigarritan beldur zen, eta bere baithan ari zen: «Ez ba nintz izan hain ona ohi ez den bezala, ordu huntan hirian nintzateke gerizan.» Halaz ere, ahabiaren urrina hain zen handi non otsoak ezin usna zezakeen zein lekhutan gorde zen Bertha, eta sasi-ondoak hain ziran lodi non ibil zaitkeen heietarik gaindi dembora luzean haurra ikhusi gabetarik; beraz iruditu zitzaion hobe zukeela joatea eta xerri baten harrapatzea ordainetan Bertha dena ikhara zegoan otsoa hain hurbil zebilkiolarik ikhur-makhurka eta usainka, eta ikhara baitzegoan obedient zelako medailek dindatu zuen zintzo eta ordudun zelako medailei kontra. Otsoa aldaratzera zen entzun zuenean medailen hotsa dindatzen zuelarik, eta gelditu zen behatzekotz; berriz ere dindatu zuten oso hurbil zuen sasi-ondo batean. Oldar egin zuen sasi-ondo barnerat, begi hits uherrak basaki eta lorioski distirant, eta herresta ekharri zuen Bertha kaporat eta azken phus-

karaino iretsi zuen. Hartarik gelditu zen guztia haren oskiak, soinekoak eta ona zelako hirur medailak izan ziran».

«Xerririk hil othe zuen otsoak?»

«Ez, denak salbatu ziran».

«Iphuina gaizki hasia zen», erran zuen neskatxa ttipietarik ttipienak, «baina ederki bururatu da.»

«Nehoiz entzun dudan iphuinik ederrena da», erran zuen neskatxa ttipietarik handienak, guztiz deliberatuki.

«Nehoiz entzun dudan iphuin eder bakharra da», erran zuen Cyrilek.

Bertzelako aburu bat eman zuen izabak.

«Iphuin bat txit behar ez bezalako haur gazte batzuei khondatzeko! Arthoski irakatsitako urthe anhitzen ondorioa leherterazi duzu».

«Zer nahi den», erran zuen ezkongabeak, bere hatuak biltzen kompartimendua utzi baino lehen, «hamar minutaz geldirik atxiki ditut, ez baituzu bertze haimbertze egin ahal izan.»

«Zorigaiztoko emaztea!» erran zeraukon bere buruari Templecombe gelthokiko kaitik behera zoalarik «hurreneko sei hila-betheetan edo, haur hoiek jazarriko dute jendeen aitzinean behar ez den bezalako iphuin baten eske!»

(MIRANDE'TAR JON-ek engelaratik itzulirik)

Euskaltzaindi-ko 7' garren solas-aldia

ANIZETO ZUGASTI

Iturriaga Apaiza

Euskal-idazle

Donostia'n 1954-1-28.

(Jarraipena)

Dagigun urrats bat aurrera: azken-aurrekoa. Aurren-aldean entzun didazute Iturriaga apaiz jauna latíña jakiten eta erakusten guzizkoa zala. Ez gaitean, beraz, arritu mantuar-olerkari aundi Virgilioren artzai-kutsuko Egloga bi euskaraz eman zitula ikusi-ta. Latíña ongi zekila!... Bearko jakin, egin zun bezin lan ederra ortan egiteko. Gañera, begia ere ona izan zun, Ciceronen izkuntzatik zerbait artu bear euskeratzeko asmoz, eta bi Egloga oiek artu zitunean. Bai alajaña! Euskaldun jendearentzat gai egokiagorik, nekez.

Ken Virgilioren Titiro ta Melibeo, bertsolari biak; ipiñi ordez, Baserri ta Uztapide, Gerratea aitutzen du Virgiliok: batzueri ken; besteeri eman egin dien gerratea. Emen ere izan ditugu len eta orain gerrateak... batzueri on eta besteeri gaitz... Eta nork esan Iturriagak euskeratu zigun lenen-egloga ori, asi ta buka, ez dala emen ber-bertako bertsolarien batzuk asmatu ta kantatua? Buru ta esku azkarrak erabilli zitun Iturriagak Virgilioaren lanari emengo kutsu, usai ta tankera emateko: gure

mendi-kutsua, gure mendietako garo-usaia ta gure errietako euskal-tankera jatorra.

Iturriagak euskeratu beste Egloga, Virgilioaren irugarrena da. Au bai dala bertsolari-gudua! Menalka ta Dametas artzaiak bertso-kantatzen nor geiagoka; eta bi bertsolariak aukeratu-ta, Palemonek erabakiko onena nor...

Bat palta, bat, jaun-andreak. Iturriaga apaiz jaunak landu zitun euskal-salletan bakarra gelditzen zaigu oraintxe ikusi ta aztertzeke. Eta, ain zuzen, idazleari izenik eta omenik aundiena eman zion salla: ipuiena, alegia.

Iru argitaraldi egin zaizkie Iturriagaren ipuieri: lenengoa, Donostian, 1842 urtean, egillea bizi zala ta bere aginduz, noski, Barojarenean; bigarrena 1884 urtean, Tolosako Lopezenean; eta irugarrena 1932 urtean, «Euskaltzaleak» aginduta, Tolosan au ere, Lopez-Mendizabalenean. Lenengo biak ziran-ziranean; azkena, Lekuona apalz jaunak esku apañez txukundu-ta, ta Ariztimuño (G. B.) beste apaiz jaunak «Aurre-itzak» egokia ipiñi-ta.

Iruetan, 49 ipuidun xortak agertu ziran. Baño, oietaz gañera, gure gizonaren liburu, paper eta paper-muturrak aztertu zitun Manterola argiak, beste 6 ipui ere billatu zizkion; eta «Cancionero Basco» liburu-etako batean argitara eman ere bai.

Sei auek dituzute: 1) Erbiak eta igelak; 2) Leoia ta akerra; 3) Txaberama ta arranoa; 4) Asto leoi-larruz jantzia; 5) Oreña ta aiena; ta 6) Eiztaria ta txakurra. Guztitara beraz, 55 ditugu Iturriagaren ipuiak. Eta guztia esateko, bijoa au ere: Mendia aurgiten eta Aizkora ta kirtena bitara dauzka egifiak; eta Otsoa ta artzanora, irutara.

Erakustea zun bere grifa; ta ortarako bide egokia iruditu zitzaion ipuiak egitea, guztiak ikasi zezaten, baño, batez ere, gazteak. Orregatik bere ipui-xorta «Euskalerriko Gazteriari» eskeñi zion. Begira nola:

«Nere Euskalerriko—gazteri ederra—ez det uste dedala—egin lan alferra—ipuiak ifintzean—gure zortzikoan—kantatzeko nai ba'da—arturik goan.»

Eskeintza-itzok, sarrera antzo, iru argitaldietan or agiri dira. Baño, Iturriaga jaunak bere eskuz idatzitako xorta ikusi omen zun Manterola jaunak, eta an, entzun dezuten sarrera ori baño len, bestea omen zeukan. Or dijoakizute oso-osorik. Iturriagak 136'garren Dabiden eresia amaika aldiz esana zun bere apaiz-otoitzaldietan: «Babiloni-ibai-ertzetan negarréz egon oi giñan Sion gure aberriaren oroiz. Ango saratsetan zintzilik geneuzkan

ereskiñak. Gure sorterriko eresiak jo ta kantatzeko esaten zигuten... Baño, nola kantatu guk atzerrian?...»

Judutarrak ez bezela jokatu zun Iturriagak erbestean. Atzerriko ogi min-garratza sorterriko abesti politetz gozatua jan zun. Ederki apaldurik supazter-txokoan zeudelarik, ipuiak irakurri, kanta ta estanda egin irriz...

Ordukoz egiñak zitun, aidanean; baño, berak dionez, berriro egin zitun batzuk. Bernat yaunak esana aintzat artu-ta, obearrez. Maixua izaki; baño ikaslearena egiten ere bazekin. Or ikusi apala ere bazala. Ordukoak ote bi eratara ta irutara ere egiñak ditun ipuiak? Agian...

Nolakoak ote ditugu ipui oiek. Onak? Txarrak? Iritzia esan bear, eta nondik asi ez nekila, Andoaingo apaizgaitegian (ni ere Iturriaga bezela apaizetarako an asia nauzute), an erabiltzen genun liburu bat gogoratu zait: «Ars dicendi». Nola itz eta nola idatz erakusteko Kleutgen doixtarrak egindako joskera biurridun liburua. An begiratu dizutet ipuiak zer-nolakoak bear dun ona izateko. Iru zera omen ditu bereak: gertakizuna; erakuskizuna ta izkuntza. Alegia: erakutsi nai dana agertzeko bide, gertatutako edo gerta ziteken zerbait artu; ta bata ta bestea izkuntza lokarriz bildu ta jalki.

Beraz, ipuiaren elburu nagusia, erakustea da. Zerbaitegatik aukeratu zun Iturriagak idazti-mueta au beretzat, zan bezin erakus-maitea izan-da.

1. Erakuskizunak egi utsa izan bear omen du ta jabetu ta ikasi-erreza.

2) Gertakizuna, berriz, oi ditekena ta egi-itxurakoa; eta erakutsi nai dana agertzeko egokia.

3) Izkuntza, azkenik, erreza, atsegifia ta bixia.

Iturriagaren ipuiak aztertzerakoan lenengo bi zerak ba'dituzten edo ez begira egon bearrik ez degu. Bere aien mufia ta gaia inorenetik artuak ditu ta beste jaun oriek dira, ain zuzen, ipuigillerik onenak eta ipuiak zer-nolakoak bear duten erakutsi zutenak, gafiara.

Begira dezaiogun, beraz, izkuntzari ta ikus ea ipuiak bear bezelakoa dan. Erreza ta atsegin-bixia bear omen du. Iturriagarenak ezer ba'dute, orixe badutela agertzeko ez dizutet itz-erdirik ere esango. Artu ta irakurri; ta or agiriko esana egia dala. Eun urteren buruan errez aski jasotzen degu guzti-guztia.

Ongi dago, beraz, ortan gure gizona. Baño, yayo-yayoa, atzerri-ipuiak euskeratzen ageri zaigu Iturriaga jauna. Bazekin arek latin-esaera ua: «Dum Romae sis, Romano vivito more». Alegia:

«Erroman zaudenean ango erara bizi». Eta bai erakutsi ziela ori bere ipuietako nor eta zer guzieri. Euskaldun biurtu zitun oro; edo ta, ernaniar, nai ba'dezute.

Len esan degunez, Birgilioren lanari emengo kutsu, usai, tankera eman zizkion. Orixe bera egin zien batetik eta bestetik artutako ipuieri ere: euskal-kutsu, usai ta tankera eman. Itz batez: euskaldundu.

«Esne-saltzallea» ipuiko neskatxa liraña, Orkolaga, Ibarluze edo Ernain nungo baserriko neskatxa ote zigun? Neskatxa ederrari jendeak begiratu egiten omen zion. Berak ere begiratuko zion noski bein baño geiagotan. Eta zergatik ez? Eskuan txantxilla ta kaikua buruan kalera dijoan neskatxari begiratzea ez bait-da pekatu, apaiza izan-da ere.

Eta, ez ote zun gero etxe-barrukoa agian «Atso ta arkakusoa» ipuiko atso aserrekorra? Izker a bixia bear dula ipuiak? Onetxena ba-du bixitik! Ez da arritzekoa Arkaingoitz-jauregiko semeak, len entzun dezutenez, «egin oi izatea, estanda irriaz, ipui oiek arturik zuk irakurriaz».

Amaitzeko, ona orain Iturriaga argiaren ipui-xorta bat. Irri gozo egin nai ba'dezu ta txango alai a igaro, irakurri ezazu, beinda-berriz.

- 1) Ernesaltzallea.
- 2) Atsoa ta arcacosoa.
- 3) Aita bere semeequin.

ESNESALTZALLEA

Nescacha bat zijoan
plazara neguan,
escuan chanchilla ta
caicua buruan.
Gorputz liraña zuen,
guerriya chit mea,
illea orporafio
urre colorea;
perla guisaco ortzac,
aoa chiquiya,
beguiac beltz andiac,
ezpafia gorriya;
ibillian iflori
ecer zor ez cion.

Itz batean gendeac
beguiratzen cion.
Lasterca bere buru
cijoan itzquetan,
itz eguiten zuela
manera onetan:
Este au nerea det,
ala aitac esan dit,
saldu ta diru asco
niri emango dit.
Bereala beaitut
arraultzac erosi;
sasqui bat bete arraultz
izango det nosqui!

Uda berriya dator,
maiz nere burua
chitoz icusico det
nic inguratua.
Egiten diranean
ollanda ollasco,
artuco det aiequin
dirurican asco,
erosteco ferian
aurrera cherriya,
berechitcen derala
al bait umaciya.
Ugari izan bait da
chit aurten ezcurra,
joaracico diot
laster tripaz lurra.
Nola izango duen
urdaya lodiya,
artuco det onequin
nic diru andiya,
eta erosico det
chalcho bat urrisa,

umeac eguin ditzan
echecoen guisa.
Urte asco baño len
ba det nic ustea,
arquituco naicela
ganaduz betea.
Osta izango dala
errian nescachic
dotea nic adifia
izango duenic.
Asmo oiec eguiten
ari dan artean,
irristatcen zayozca
bi oñac lurrean.
Adiyo aren esne,
arraultz ta chitoac;
adiyo cherri, chal ta
dote guztizcoac.
Ascotan dirudite
gure esperantzac
osoro chacurraren
gaberdico ametsac.

ATSOA TA ARCACOSOA

Gure goico bizitzan
bizi zan atsoa
zan elizaracoia,
zan Jaungoicozcoa.
Beti mar mar cegoan
echean elizan,
beti paternosterrac
esaten ari zan.
Ez zituen utzitcen,
cer nai guerta cedin:
naiz catarroa izan,
naiz sabelean min,
egu oroco meza,
errosarioa,
eta besperondoren
zan calbarioa.
Baña zuen gaisoac

eraman chiquia;
edocein gauzac zuen
estutcen guztia.
Egun batez ari zan
errabiz atsoa
ecin arrapaturic
gonan cucusoa.
«Cital orrec ez diac.
cegoan esaten,
oan, ez campoan
paqueric ematen;
ez diat igarotcen
beñere egunic
Jaungoicoari otoitz
eguin gabetanic,
ire ortcetatica
utzi nazan, arren,

ala edo onela,
 ni libre lenbailen.›
 Itz oiec aditcean,
 nengoen pentsatcen
 cer gauzac Jaincoari
 zaiozcan escatcen.
 Sentitcen det onetan
 negar inciria;
 lasterca noa gora.
 Odolez bustia
 topatcen det atsoa
 etcific lurrean,
 alquitic eroria
 sucal baztarrean.
 Salto eguin ondoren
 gonatica gora,
 arcacoso gaiztoa
 igo zan lepora.
 Atcera eguin nairic
 igues eguiteco,
 eta guero lurrean
 oñaquin itceco,
 erori ta jo zuan
 erruz suburnia,
 eta idiqui cion
 buruan zauria.
 Orduco aren oju
 eta deadarrac!
 Gañera arc eguiten
 cituen negarrac!
 Ordu bi guchienaz
 egon zan onela;
 zirudien larrua
 quentcen ziotela.
 Negarrac utci eta
 asten da atsoa
 arra eta democa,

ceren cucusoa
 iguesi joan citzaion;
 eta arratsean
 beldur zan izan cezan
 berequin oean.
 Au da guertatcen dana
 cristau ascorequin,
 ecin duten orduan
 nai dutena eguin.
 Baña engañatucen
 dirade gaisoac;
 guizonac, agureac,
 andreac, atsoac,
 baldin uste badute
 gure Jaungoicoac
 entzungo dituela
 aien errezoac,
 iguesi bialtceco
 udan cucusoac.
 ez badira garbitzen
 echeco zocoac.
 Gure otoitzac dira
 gauza chit ederrac;
 ez ordea baguera
 otoitzle alferrac.
 Errezoac eguiten
 diran bitartean,
 jardun bear du beti
 bacoitzac lanean.
 Ez badegu ereiten
 soroan acia,
 ez zaigu etorric
 cerutic garia;
 eta badaucatcigu
 ciquifac zocoac,
 ez zaizquigu faltaco
 chimitz cucusoac.

AITA BERE SEMEEQUIN

Necazari zar bat nic
 ezagutut nuen,

ceñac bere echean
 lau seme cituen;

lauac ain languilleac,
ain mutil azcarrac,
non beste alacoac
oi dira bacarrac.
Falta bacar bat zuten;
bañan au andia,
eta zan lauac elcar
ecin icusia.
Echean iscambilla
icusiric, aita
chit triste egoten zan,
aiec ala naita.
Jaincoac lagunduric,
egun on batean
pentsamentu bat zaio
etortcen oean.
Beregana deituric,
esaten diote:
«Nere seme maiteac,
adi nazazute.
Ebaqui beazute
maquilla me bana;
eta guero etorri
lauac neregana.»
Obeditu cioten
bere lau semeac;
baita eraman ere
beren maquill meac.
Orduan esan cion
seme bacoitzari:
«Puscatu bear dirac
maquill ori niri.»

Laister zuen bacoitzac
bera puscatu;
lan onec ez cituen
chit asco necatu.
«Orra, esaten die,
orra zein errazqui
bacoitzac eguin duen
maquilla bi erdi.
Orain beste lau maquill
bear dira lotu,
eta beaituzute
loturic puscatu.»
Eguiten dute sorta
beren maquillaquin;
ecin puscatu dute
lauen indarraquin.
Ari dirade lertcen
gaisoac alferric;
ez da puscatutceco
lauetan indarric.
Orduan aien aitac
semeai esan:
«Orra, nere semeac,
elcartea zer dan.
Izaten bacerate
elcarrequin etsai,
zuec garaitutceco
ascoco da nor nai;
baña, maquillen guisa,
elcarturic ongui,
ez dituec gai izango
zuentzat amabi.»

EUSKAL-TEATROA DALA-TA

Aspaldiko urtetan erdi-illik edo lo-zorroan dagon Euskal-Teatroa piztu dedin zerbait egin bear genukela uste dut.

Toñbio Alzaga aztu ezifia —gure teatro-gizonik bizkorrena— galdu gendun ezkeroren utsunea, naiz antzerkigille ta naiz antzezlari-buru bezela, ez du inork bete al izan.

Donosti'ko Deklamazio ta Iztunde eskola berriz lanean asia da, ordea, ta geldiro bederen euskal-antzezkizunak eratzen ere bai oitura zarrari jarraituaz.

Orrela, San Tomas eta San Sebastian egunez berriro Teatrojai ederrak eskeñi dizkigute euskal-teatro zaleai, eta arrera bero ta erantzun ona arkitu dute gure artean. Ezin uka beraz bazterretan gogoia ba dagola. Gure gauzetarako giroa ere ontzen ari dana esan diteke. Ez gera batere arritu BEORLEGI ta EGI-LEGOR bikote ospetsuak gaztetan ainbat txalo ta irri-karkara jaso ba dituzte.

Alabainan aitortu bear dugu ez dala naikoa, zaarrak berri egin nai izatea. Antzezlari gazte ta antzerki berriak bearrezko zaikigu gure teatroari indar emateko.

Nola bataik eta besteak sortu arazi? Ortan dago korapillo ta auzi! «Arian, arian zeatzen da burnia». Ekin lanari!

Lapurdi aldean azken urte auetan euskal-teatro lanean diardutenak ba ditugu. Antzezlari-talde berriak sortu dira; ta an agertu zaigu, alaber antzerkigille oparo ta zorrotz bat: Larzabal apez jauna, komeri ta trajeri askoren idazle artetsua.

Bilbo'n «Txinpartak» deritzan aldratxoa poliki ari da Bizkaï'ko erri askotan bere antzezkizunak agertzen.

Donostia'k guzien gañetik jarri bear luke. Euskal-teatroa emen

sortu zala, Marzelino Soroa'ren aldian, orain larogei urte, esan bait diteke. Ta Donostia'tik berez zabalduko litzake, noski, Gipuzkoa'ko erri aundienetara, lenago gertatzen ikusi gendunez.

EGAN guziok laguntzeko gertu daukazute. Gure bizitz laburrean dagoaneko argitara ditugu: OKILO-MENDI ALKATE Larzabal'en komeri irrisua; ta EZIN EZKONDU ZITEKEN MUTILLA Lizardi zanaren antzerki piñ eta bikaña. Laister J. L.'k neskatxa bakarrentzako tajututako «JOSTUNA» lan berri-berria eskeñiko dizutegu. Beste aldizkariak, batik bat GURE-HERRIA ta EUSKO-GOGOA zenbait antzerki gain-gaiñekoak agertzen ari zaizkigu. Ta ori guzia irakurleak gogoan artu bear dutena da.

Oraingo gazteentzako esan bear dugu gañera, lenagotik ere berak uste duten baiño euskal-antzerki sail aundiagoa bildurik dagola. ANTZERTI zeritzan aldizkariak 50-tik gora argitara zituen; eta an-emen beste lekuetan ateratakoaz batera EUN antzerkira irixten gaituzue. Ez dut esango «EUN EUSKAL-ANTERKI EDER» diranik... baiñan nun aukera ba-dago beintzat. Bai!

Orretarako banan-banan ongi aztertu ta ikasi bear dira ta gero bakoitzak eskatzen duen eran antzeztu.

A zer nolako eginkizun polita litzaken gure neska-mutil gazte ta euskeltzaleentzat...!

Ez da jende geiegi bear. Zortzi ala amar laguneko taldetxoa aski da asiera emateko. Ez dago esan bearrik lenago ekitaldi bateko lan labur eta errezetik astea dala egokiena. Teatro de Camara saiaketa antzera edo. Gerora lan luze ta zailagoak etorriko lirake. Ori bait da garaipeñako bidea.

Amaitzeko ez'in utzi diteke aitatu gabe sariketa ta batzaldien arazoa. Urtero sariketa bi eratu bear lirake. Bat: antzerki-lan onenak saritzeko; ta bestea obeto antzeztuko dituzten antzezlari taldeak gorapaitzeko.

Nor-geiago auek alderdi txarrak ba dituzte ere bearrezko zaizkigu nere ustez, ta gure euskal teatroari bizitasuna emango liokete.

Gai onek xehetasun asko ditu ta urrengo batez aizatuko ditugu.

IBALAN

Jun ziran! Baño zer onik utzita?

Mutiko bati zenbat urte zituan galdetu nion. «Bost» —erantzun zidan.

—Nun dituzu ba, potxolo maite, zure urte oiek? Poltxikoan gorderik ala?

—Eee...! —arek parre=algaraz— urteak poltxikoan? Jun ziran!...

Jun ziran. Poliki esana. Zarrast zarrast, eratxi ditut bat bakana, egunean eguneko, urtearen 365 orriak. Kimatu det urte-
arbola; gelditu da ostrorik gabe enbor. Ona emen azkeneko orria nere eskuan: 1955 —gabonilla— 31. Jun ziran...

Iadanik, Zizeron argiak poliki esan zun: «Horae quidem cedunt et dies et menses et anni...» (De Senect., XIX) «Orduak ba-doiiaz, baita egunak eta illak eta urteak ere; bafian igazitako denbora sekula geiago ez itzuliko; etorkizunari antzematerik berriz ez dago».

Oi, denbora dan irristakorra! Izan ere, orixe da bere zori eta alabearra: cedunt, jun ziran. «Joanak joan ta or konpon» esanda ez dago, ordea, gelditzerik. Joandako aldiak bai baitu bere ondoko eta jarioa: bere sustraiko altxuma du etorkizuna. Alkarrri ertsi-ertsi loturik dabiltz joan-aldia ta etortzekoa. Atzokoak erungo egunari, eta gaurkoak biarkoari, egiten dio bide.

Ortaz, atzokoa txarra joan zaigula esan bearko, gaur ain larri gabiltzalarik. Euskerari buruz eta arpegiz diot ori. Gure izkuntza gaitzaundi iritxi baitzaigu. Eginbear estua benetan atzokoak laga diguna. Euskerari bizirik eustea!, orrenbesterañokoa!, da gaurko gure arloa. Euskeraren bizi-gordezko adur ontan, negarrak eta lantuak (ez dute guretzat onik-eta) eramán bitza bi-biak atariko aizeak. Bularra arnasaz sendo aizatu, ta lanean

jo ta ke aritzea, dagokigu orratio, etorkizunera begiak zorrotzurik. Biarkoa gaur ari bait-gera zertzen eta mamitzen.

Dan danok arlo orri loturik. «Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruya». (Detxepare). Lanak ditu orrek, mutillak. Baña nor oztu ta atzeratu bere saillean?

«Itxasoetan da legorrean
ondo ta gaizki-denporan
berez euskaldun garbia danak
ez daki ukatzen nor dan».

(P. M. Otaño: Gu ta Guk, 7). Bestelan,

«Un peuple qui laisse s'anéantir la langue et les usages de ses pères ne mérite que de crever».

Bere gurasoen izkera ta oiturak galtzen uzten dituan erriak ler egitea besterik ez du merezi.

(Mistral; Abbé Arotsarena, Grammaire Basque).

Ara ba euskal-gizona bere arloaren aurrez aurre. Joan dan urtean nola jokatu degu? Arnas bideak iriki dizkiogu euskerari, ala iltzen utzi diogu, biotz gogor eta sentimentugabeaz? Gure oinarrastoei ifioiz begiratzekotan, oraintxe ba. Niketz, kontu auxe eskatzera noa nere buruari, danon aurrean, emendixe. Euskal saillean aurten zer ibillia naizen, aitortu nai det. Bizkor saia ba'naiz,

«arkitu nadin pozaren

izate eder osuan» (Uranga, Enaden... 8).

edo bestela, «mea culpa» buru-makur aitor dezadan euskal lan-kidean aurrean. Lau zuñetan ebakiko det nere saila: irakur-tze, idazte, laguntasun, zabalkunde.

Irakurtze: Platero ta Biok. Goldaketan. Barne Muinetan (askogarren aldiz). Bertso Berriak (sail aundia). Joanak Joan. Elezarrak. Arraun ta Amets. Arimaren Zuzenbidea. Oxixe'ren Mezaliburutik egunekoa. Atximurka edo irakurralditxoak, gañera, ilburu askotatik egin ditut, Euskaldunak poematik batez ere.

Aldizkari —errebista— etatik, *EGAN* eta *Euzko-Gogoa* oso osorik irentsi oi ditut; *Anaitasuna* ta *Zeruko Argia*'tik ere geien-tsuen beti.

Idazte: Txuri egin det emen; sail exkaxa bota.

«Luberri» zanerako, iru-lau bat lantxo. Egiten ari naizen liburuxka bati eman diot aurrerapen zerbait, baña saila asko aurreratzeke. Ortik aurrera, tajuzko ezer gutxi: eskutitzak eus-

kaldunai beti-edo euskeraz; irakurri-ahala, esaera eder eta itz txorrotx asko bildu; berebat lagunetik itzaspertu eta jardunetan. Jasotako ale bi, adibidez: Baserritar agure batek irakatsi zidan, batere uste etzuala, *speaker* itza euskeraz. Ostiko-pelota jokaldia irratiz (radioz) sutondoan entzuten geundela, tar-teko ixillune batean esan zun: «Ñio! *esatari* bizkorra, or bestaldean ari dan ori...»

Jai goiz batez entzun nuan, izan diteken alkarrizketarik motxena. Lagun bi txirringoan Azkoiti aldera. Bide-ondoan mutil-gazte bat, zelaiko larrebelei begira. Ontan, dihoanak itzeman eta dio:

—«Zai?

—Bai!», unaiak erantzun.

Laguntasun: Ba-dio norbaitek (Arturo Campion'ek, oker ezpanago) Aita José Arana jesuita, bertso-berri papelak biltzen ibillia zala, ta beraz, naiko pilla aundia inguratua; baño ez dala bertso oien arrastorik gelditu, or nunbait bazterren baten egongo dirala galduta. Bertso sorta orrekin topo egitea gerta zitzaidan, alabearrez. Ortik asi nintzan bertso geiagoren billa, mordoska bat bai inguratu ere laister. Ordurako bañan, elkarren berri gabe, beste norbait ba-zebillen pizkor lan berean, ni baño aurreeratuagorik gañera, bere gazte-sasoiaren abaroan. Arritzeko bertso-pilla osaturik da gazte euskaltzale ori, dagoneko. Bejondeiola. Esan gabe doa, nere «gari alea» aren mandioko ale-pillari gogoz gañeratu niola; ta geroztik ere, nere laguntasun apurra beretzat izango dala.

Zabalkunde: Baserri ta kale-jende artean liburu sailtxoa banatua naiz, irakurtzeko. Batzuek itzuli dira, dagoneko, bere tegira; bestetzuk eskuz esku dabiltz oraindio. Oietatik: Eder Ederria, Ama Semeak, Goretti, Garoa, Noni eta Mani, Loretegi Berria, Fernando Amezketarra, Euskera irudi bidez, por Norbait. Irakurleok gazte-jende dira, erabat.

Gazte sail ortatik batzuk berotu ditut EGAN, Eusko-Gogoa ta Kuliska Sorta'ren arpidean jartzeko. Baiezkoan dira, ta Donosti-Zarautz-Guatemala'rako zuzenbideak arturik, noski. Urteko nere *pozik**pozena ori da. Ori, ta ondoko au gañera.

Bilbo'ra nihoan trenez. Zumaia'n sartu nintzan. Sala artan gure euskereak etzeukan zer egiñik. Leiotik mendira botea zuten nunbait. Larrera? Deba'n sartu ziran banaka batzuk; Eibar'en ugarixeago. Alare, euskerarik e'tzan azaldu iñun. Plazentzi, Ermu, Zaldibar ta beste erri xeetako jendeek ere barrukoan erara ekin zioten, andre ta anderañoek batez ere. Oh, oiek!

Ta nik nere baitan: «Emengo geienak euskaldunak izango dituk ba, arrano pola. Ta nun zimeldu ta igartu zaigu gure euskerea? Ea emen bertan, auen ezpafietan piztu ta berriz lore biurtzen detan! Ortarako ze-asma jarri nintzan. Ta buruak, nere leku ohea itxasmifiez (mareaturik) zetorren emazteki dotore bati eskeintzea, eman zidan. «Gaizki zatoz, —ekin nion. Nai al dezu leio-ondoan nere exeri-lekua?» Euskeraz erantzun eta pozik artu zidan. Bere lagunakin ezker eskui «berbetan ekin neutson», bizkaitarrak edo bizkai-euskaldunak baitziran.

«Tren au inyekzio-tresna ezten-txorrotx oietako bat ba'litz!...» Ezezkoa eman, baño azkenik, ark ere, artu zidan. «Caballero» itxurakoa zan, baña zalduna izan. Bai ba, alako bizkar zabal, pelota lekua añaokakin; alako sudur kako irtenakin; alako erdera ziki-zaka mordollotuarekin.

Ondoren, ni zutik ikusita, truke-naia azaldu zidan gizon batek, beraz ni exerita, bera tente. Bilbo gertuan gendualazko aitzakiz, ez nion aintzat artu. Orrelatsu, salako jenderik geiena euskeraz jarri nuan.

Dagoneko, beste amets alper bat pizturik nuan nere kaskarreko tuturrean. Ara:

«Tren au inyekzio-tresna ezten-txorrotx oietako bat ba'litz!... Zertarako baña? Dijoan bezela, bere erru bizian, Bilbo'n bar-na sartzeko, ez axalean gero, barru-barruko erraietaraño baikiz; guk saloian daramagun euskerea antxen ustutzeko. Trena ordea e'tzan barrura sartu. Atxuri'n gelditu zan. Auxen da, gutxi gora bera, euskereakiko aurtengo nere jokaera. Eskaxa nos ki. Mea culpa aitortzea dagokit beraz, eta asmo sendoagorik ondoko urterako artzea. Danon artean «euskeraz yalgi dezagun plazara».

Munduz - mundu

BILBAO'TIK

Usarraga, 27-XI-1955.

Bildu giñen: Imanol Laspiur, Paulino Larrañaga, Victor Capanaga, Antonio Cayero ta Alfonso Irigoyen.

Euskal literatura bide berrietan barrena asia dugu alderdi onetako Euskalerrian. Sortu da, nolabait, euskal mogimendu bat, oraindik ez-tuen arren bear luken edadura ta eritziak bat ez etorri zearo. Eritzi berezitasuna leengoa dugu eta orduko persona bakoitzak bere bizi osorako darama bide ori, ilobiraiño. Gazteago direnen artean beste bide bat, zabalagoa, naturalagoa dator sortzen. Ikuspegi audiagoa dute, zeren beren eitea urte gaiztoetan egin baita, leengoak bezain idealista utsak ez-tiren urteetan, eta bestalde, izkuntzari buruz jakin ere geiago jakin dezakete, zientzia onek aurrerapideak egin baititu, bai Euskalerrian euskerari buruz eta bai munduan linguistikari buruz. Onegatik gazteak zentzun argiagoa edukiteko egokera obean daude realismuari buruz, idealismua dutela gidari.

Au onela delarik, gazte jentea bildu alde diferenteetatik ta euskera, literatura ta linguistika arakatu ta euskal literaturari buruz jardun, denok elkaturik biziago lan egin, bata bestearen esperientziak ta jakituriaz balliatu ta guzti onen bidez eritzi-tan bateratsu etorteari asko lagunduko ziola ta, orregatik giñen bildu leendabiziz gai onen erabiltzeko.

Amarterdian entzun genuen meza Usarragan bertan. Erri euskalduna dugu oraindik. Apaizak meza erdian bota zuen bere sermoia euskeraz errosarioari buruz ta onen ugaritzeari eta leen-

go oiturari eutsiteari nola indar eman bear zaion. Gero erderaz irakurri zuen orri bat, obispadutik bidalia alegia, baiña bukatutakoan euskeraz esan zuen laburki an zertaz mintzatzen zen, zeren angoak baserritarrak ziren eta euskaldun jatorrak.

Eguraldi ona zegoen ezkeroko eguzkitara joan giñen kanpoko zoko batera, bakartadera, lasaiago mintzatu aal izateko, ta asi genuen berriketa, obeto esan, segitu ganuen treneko ta bideko solasa, zuzenago artuz gaia.

Leendabizi zertako biltzen giñen ta onen komenentziak azaldu ziren.

Esan zen ere, nola Donostiako talde batek Seminario *Julio de Urquijoren* babesean lan egiteko itza eman zuen. Mitxelena jaunak dei bat egin zien Donostiko euskaltzaleei, nai zuenak bere emaitza eman zezan lanean. Orretarako, egun batean, dei orreri erantzunik joan zirenakin baturik, azaldu zien Seminarioa zertako sortu zen, zeintzuk ziren erabili zitzaken gaiak eta bere xedeak, eta baita, egun, euskaltzaleak eskuarteratu dituzten arazo gaitz bi, eta geuk, euskaldunok, egiten ezpadugu bestek egingo eztuena: Euskal Atlas Linguistikoa ta Azkueren iztegi osotua eta zuzendua egitea. Orduan talde onek adierazi zuen berek literaturari buruz asiak zirela, nolabait, eta orretan aritzeko prest zegoztela. Eta astero biltzeko erabakia artu zuten Mitxelena jaunarekin. Oso ederki iruditzen zaigu orrela izatea; zerbait ikasiagoak direnean, gai orretan pentsamendu tinkoagoak dituztenean, Donostiar ez tirenen artera eta euskal errietako euskaltzaleen artera, euskerak oraindik iraun gogo duen errietakoakana datozenean, gure taldeak balio aundiagoa eduki dezake eta lana probetxu aundiagoz egin, euskal literaturaren alde, jente geiagoren probetxuz alegia.

Gero Irigoyen mintzatu zen teoriaren bidez izkuntzaren biziaren gaiñean, nola eta zergatik aldatzen diren eta nolako aldatetak dauden eta bizitzarekin duen zerikusia. Sortu ziren ere eztabaidatxo batzuek solasa bizituz eta guztien euskalmiña agertuz.

Capanagak euskerara itzulitako lantxo bat irakurri zuen, Pio Barojaganik itzulia eta izenez «Illuntzeko otoia». Polito itzulia; badu ezpal eta gogo euskaltzale gazte ta sutsu onek.

Pentsatu zen urrengoa datorren urteko ilbeltzaren zortzigarrenean egitea Eibarren edo Arraten, leendabiziko trenetan joanik. Komeni zela ere bakoitzak bere pentsamenduak eta oartzentzitan gauza guztiak idazten astea eta orrela oitu ta obetu idaztanka eta sendotu bakoitzaren nortasuna. Eta bakoitzak presatuko balitu lantxo edo eritzi batzuek batzar bakoitzerako obe.

EUSKAL-TEATROA.—Bere elburuak bete nairik, au da, erri-rik geienetan euskal-teatro, dantza ta kantuen alaitasuna eramateko gogoia, *Txinpartak* Berriz-en eta Berango-n izan ditugu gabonetan eta ilbeltzean. Bestetan bezala jentek pozez artu ditu. Erri auetan bigarrenez izan direlarik, ezustea ezta izan beste errietan bezalakoa, zeren leendabiziz agertzen diren errietan, ain polita ta alaia ditekeala uste ezutelarik, goxoagoa iruditzen zaie, ezustek berak lagundurik.

SANTA AGATA.—1956-II-4. Tradiziñozko oiturari segiturik, gaur, Bilbon, mutil-talde ugari atera da kaleetatik zear Santa Ageda kantatuz eta etxerik etxe dirua bilduz. Bilbaon, uri erdaldundu bat izan arren, ori euskeraz kantatzen orok dakite zeren diru-bide bat baita egun onetan, pobre edo gaixoentzat edo erlegiño-bazkun edo mendizale-talde batentzat edo beste onelak zerbaitentzat.

JAI BAT.—1956-II-12. Euskalduna frontoian, Begoña-ko Karmelo-gazteriak organizaturik eta San Anton-go orfeoia eta Angiozar-ko itsuaren laguntzaz jai polit bat egin zen, dantza, kanta ta akordeoi-soiñuzkoa.

San Anton-go orfeoia iñoizkorik ondoen kantatu zuen, itzel ondo, matizaziño fiñ eta atsegiña lortu zuelarik eta boz-loditahun sendoa, naikoa lagun bildu baitzen kantaketan, ogeta-amalau gionezko ta ogetabost neskatilla.

Direktore gazte euskaldunak, Anton Arregi-k egindako konposiziño bat ere kantatu zuten, *Atzerrian* izenekoa. Sentimendu bikaiña kantu orreri eman diona, bai egitean ta bai kantatzean, keririk gabekoa, eta ain gaztea delarik asko itxaro dugu beraganik, euskal kultura, arlo orretan azi dezan.

Dantza taldea ere naiko polita izan zen eta beti bezala etziren faltatu Bizkai-ko ezpatadantza, giputzak, naparrak eta ezta ere Zuberoakoak, ain bizkaitar biurtu zaijzkgunak.

Angiozar-ko itsua oso ongi artua izan zen eta ondo asko alaitu zuen jentea, soiñu bizkor eta biotz-ukigarritz.

ITZALDI-ARO BAT PINTURARI BURUZ.—«Amigos del Museo» deritzaion bazkunak igandeetarako organizatu duen itzaldiaroa José Félix Lequerica jaunak iriki zuen ilbeltzaren 16'garrenean eta igande bi geroago Crisanto Lasterra-k segitu «primitivu» eri buruz Parkeko Museoa. Pintura-itzaldietara joan oi naitzen arren, auetan enintzen egon eta ezut ezer geiago esango.

ITZALDI BAT.—1956-II-10. F. E. T.-k organizatu duen itzaldiaroko leen itzaldia José María Ruiz Salas jaunak Bizkaiko Diputaziñoako presidenteak egin zuen San Vicente-ko Saloian, «Biz-

Josepe Jungmann txekotarren esnatzaillea. kaiko Foruzko deretxo zivila eta oraingo aldia» gaiari buruz, autoridadeak buruan zirelarik.

Itzaldiaren ezurra kopiatuko dizuet:

- 1.—Deretxoa eta bizitzaren evoluziñoa.
- 2.—Foruzko oinarridun instituziñoak.
- 3.—Foruaren aplikaziñoa gaur eguneko baserri aldeetan.
- 4.—Foruaren irautea uri batzuen lurraldeetan, legislaziñoen bikoiztasuna.
- 5.—Bizkaitarrak foruaren argitasunez.
- 6.—Foruaren aldatzeko burubide batzuek; kodifikaziño generala ta Bizkaiko foruzko legearen geigarria.

A. IRIGOYEN

PRAGA'TIK

JOSEPE JUNG MANN TXEKOTARREN ESNATZAILLEA

Ogeitamar urtetako guduak neke aundiak erakarri zizkion txekotarren abendari. *Mendizuri*'ko erasoan (1618) etsaiak Txeko-Erria menderatuta, asmoa artu zuten txekotarrak lurraren azaletik kentzeko. Guduak ondatutako erritik biztanle ugariak erbesteratu ziren eta arrotzak munduko bazter guztietatik sartu ziran Txeko-Errian. Txekotarren izkuntza emeki-emeki bera zijoan eta aleman-era zabaltzen zan toki guztietan. Aberatsak eta uritarrak lotsatzen ziran txekeraz itz-egiten. «Au zalduna da, ez daki txekeraz itzegiten» esaten oi zuten orduko denboretan. 18'garren mendeko bigarren erdian txekotarren abenda galtzorian arkitzen zan alemandarren artean itotzeko. Erri txikietan bakarrik gelditu zan bizia erri-izkuntza; Praga eta beste uriak alemanenak ziruditen.

1780'garren urtean Habsburgo'tarren tronura Josepe bigarren aigo zan. Enperadore (eta Bohemia'ko errege) onek asmoa artu zuen, ordurarte gobernu bereziak zeuzkaten errialdeekin Prantzia bezelako erresuma bat moldatzeko. Erresumaren izkuntza bakartzat alemana aukeratu zuen. Enperadorearen erabaki onek erriarenganako maitetasuna iratzarri zuen txekotarren artean. Laister idazle ta jakintsu ugariak agertu ziran beren erri iz-

kuntzaren alde gogor lanegiteko asmoz. «Esnatzailleen» artean toki nagusia Jungmann'dar Josepe'k dauka.

Hudlice izeneko Bohemia'ko erri koxkor batean jaio zan 1773' garren urtean. Sendi txiro batetik sortu zan arren, bere gurasoak, burutsua zela ikusirik, Praga'ra bialdu zuten eta an bere ikasketak bukatu ondoren bigarren mallako ikastetxean irakasle egin zan. *Litomerice* izeneko urian izan zalarik ango apezgaitegian txekera irakatsi zuen, apaizgaien biotzetan erri-izkuntzaren ganako zaletasuna piztuaz, 1814'garren urtean Praga'ra eldu zan, azkenik ango Istitutoan zuzendaria izanik. 1839'garren urtean Prago'ko Ikastetxe-nagusiaren erretore autatu zuten.

Jungmann asi zan bere lan errizalean olerkari bezela. Txekera gogoeta gorenentzat egokia dela erakusteko, itzuli zituen ingelestar, frantses ta alemanen elerti-lanik onenak. Liburu oiek txekerara itzultzean, askotan gertatu zitzaion itz egokirik arkitu etzuela. Utsune au betetzeko aztutako itz zarrak berpiztu eta aien eskasean itz berriak moldatu zituen, baiñan ez bere gurara, indarrez eta izkuntzaren legeen kontra, rusiatar eta beste eslabotarren itzen ereduaz baizik. Orregatik txekotarrak goraltzen dute Jungmann izkuntzaren berritzaillea bezela.

Bere jakintza-lanen artean garrantzi aundikoak dira «Slovesnost» (Itzen joskera) ta «Historie české literatury» (Txekotarren elertiaren edestia). «Joskeran» elertitik artutako erakuski ugarriak irakurleen begiaurrean ipiñi zituen eta aien arabera idaztankeraren legeak eratu. «Elertiaren edestian» erakutsi zigun ain aberatsa ta ederra zan txekotarren elertia, batez ere 16'garren eunkian, Ogeitamar urtetako guduaren aurreko denboretan. Liburu orrekin agiria eman zuen txekotarrak dirala abenda bat antzifneko kulturarekin ta batean indartu zuen txekotarren erri-zaletasuna.

Baiñan Jungmann'en lan nagusia bere «Iztegia» da. Txekeraz idatzitako liburuak irakurtzen zituenean, bere begien aurrean izkuntzaren aberastasun aundia zabaldu zitzaion. Arkitutako itzak bildu zituen, beren jatorria azterkatuz. Onela txekerazko itz guziak bildu ta asko galtzetik gaizkatu zituen. Txekerazko itz bakoitzaren aldean aleman-erazko itzulpena jarri zuen. Iztegiak 5 zati eta 24.250 orrialde dauzka. Lanari 30 urte eskeini zizkion.

Jungmann 1847'garren urtean il zan. Praga'ko uriak aren ize-na enparantza eder bati ipiñi zion eta bertan jakintsuaren arrizko iduri bat eraiki zuen.

NORBERT TAUER

Naas Maas

MOZART-EN JAIO URTE MUGA

Aurten ospatzen da mundu guztian Wolfgang Amadeus MOZART-en sortze urte burua. Musikalari aundi hau Salzburgo-n jaio zen joan den ilbeltzan berreun urte. Salzburgo bezalako iri batean aurtzaroa iragaiteak soilik argitzen dauku, nolako ixuria izan dezaken gero gaztean eder alderako.

Ain da sotil, txukun eta baketiar Austriako iri hori eta bere bazter xarmagarria! Gazterik asi zen bere doai siñeskaitza erakusten, eta 13 urtekin idatzi zuen opera bat. Gero izkiriatu zituen ezin konta aala *Serenade*, *Simphonia*, *Concerto*, *Opera* eta beste.

Opera sail hunetan dagozi bilduak eta erraustuak bezala Mozart-en musikaren liraintasun, aisetasun eta gatza; XVIII garren mendeko gatz kilikorra. "*Figaroren ezteiak*", "*Txirula xarmatua*" "*Don Giovanni*" eta alako operak, osorik, musika eta komedia, soinulari, kantari eta komedialari onek emana, ikusi dituenak bakarrik neurtu dezake noraraiñokoa den musika egille unen xoragarria.

Gazterik il zen, 35 urtetan, eta bere bizitza ez omen zen izan zorion aundikoa. Kondairak dionez, Constanza Weber bere emaztea, emakume arronta eta soraioak ez bide zituen bein ere eza-gutu eta ez on-iritzi bere senar gaztearen jainua eta balioa.

Alargundu zenean bere bigarren ezkontzatik, altxa arazi zuen arri iduri bat, Salzburgon, ez Mozart-en oroitzapenean, George von Nissen bere bigarren senarra-renean baizik. Ala gertatu da damuz beste artista aundiekin ere; Beethoven, Tchaikowsky eta beste, amodioan zoritxarrekoak izan ziren.

Eta, arritzeko dena, zer ote zuen egiteko Mozart eztiak ma-
soneriako argin beltzen artean?

GERARD DE NERVAL-EN HILTZEAREN URTE MUGA

Aurten ospatu dute Frantzian poeta aundi eta doakabe (zo-
ritzarreko esan nai da itz orrekin) orren eriotzaren eun urtemu-
ga. Ezen ero gizagaizoak, 1856 urtean, bere burua urkatu zuen,
47 urte zituela, Parise bere erriko karrika zoko illun baten leio
batetik.

Orai artio eta bereziki bere garaian etzituzten deus guti bei-
zik aipatu izkiriatazaille zorrotz, zeatz, adimendu andiko orren
idazkiak.

Baiñan orai oartu dire kritikoak eta altxatu eta goratu "*Syl-
via*" "*Chimères*", eta "*Aurelia*" liburuen egillea.

"*Aurelia*" obra unetan arrigarrizko doaia erakusten du azal-
tzen duelarik eroaldi baten xehetasunak, zertzeladak eta goga-
kizunak; ezen egilleak berak, erokeriaren baxterrean beti, tarte
argi eta adimendutsu batez baliatuz, kondatzen ditu beste aldie-
tan berak jasanikako erogoaren gorabeerak, izkuntza bizi, ausart
eta unkigarrian.

Gizon apala *Nerval*, soifneko axola-gabekoetan jauntzirik go-
goa ixuria beti urruneko zeretara, sakela beti utsik, beraren
iduriak oroit arazten dauku beste olerkari baten aorpegia, Ver-
laine-ena.

"*Aurelia*" aipatu obran sendakin psikiatrentzako ikasgai be-
reziak aurki daitezke, ematen dituen amets xoragarri ederretan.

Bidaiant ezin gelditua, bere dirua bidaletan xautu zuen; Italia,
Alemania, Turkia, Ingalaterra, Holandia, Siria, Egipto kurrituz
bein eta berriz. Alderdi untarik ez du iduri frantses jatorra, ezen
frantsesak bere erritik at galduak bezala daudezila guztiek
dakite.

Eta oraindik guttiago frantzes, Alemania-ganarako zituen ixu-
ria eta atxikimendua oarmenkatzen ba ditugu. Bera jaio ta be-
reala, Alemaniara eraman zuten Rhin ibaiaren aldera, bere aita
militar sendakin bezala zagoen tokira.

Orduntxetik eratxiki omen zitzaion, iduriz, alemandarren alde-
rako zaletasuna. Izkuntza beifnikpein errotik zakien eta auxe da
gu arrotzendako *Nerval*'en alderdirik baliotsuena. Alemanetik,
bada, itzulikatu zuen obra asko frantzeserat, eta ez omen da beste
bat ain argi ta sakon izkiribu illun horiek itzulikatu dituenik; eta

bide huntarik, aleman-era sakonetik ez dakienak barnatzen aal ditu *Heine*, *Kant* eta orien liburuak.

Goethe idazlari aundi harek izkiriatu omen zion *Nerval*-eri, aren *Faust* frantzesez eman zuenean: "*Zure itzulpena irakurtu arte enuen bein ere nere burua ain argi xilatu*".

JULIO URKIJO MINTEGIA

Berriak.—Donostia-ko Urkijo Mintegia deitua izan da Viena-ko (*Forschung Institut für europäische Gegenwartskunde*) Europako Oraikunde-arekilako Ikertze Irakastegeia deitu genezaken-aren gandik laguntza eskaturik mende untako Euskal Literatura-ri doakon saila betetzeko, HERDER Moldiztegi ospetsuak argitara eman gogo duen Mende untako Literatura-ren Iztetia-rako (*Lexikon der Literatur der Gegenwart*).

Mitzelena gure lankide jaunaren gain gelditu da lan hori. Euskal Literatura-ren sailaren neurriak 100 lerro beteko ditu; dadaismus, albanes izkuntza, hebraiko, afrikaane, provenzatarra, romanche, eta gales-tar izkuntzak bezal bezala.

VALENTIN ZUBIAURRE-KO

Goratzarrea.—Margolari ospe aundiko Valentin ZUBIAURRE-koari egin diote Madrilen, idazlari eta artista batzuen eskeaz (Felix ALFARO, AZORIN, BAROJA, BILBAO), goratzarre bat oturuntz batekin. Bertan mintzatu ziren Jose Frances eta Federico Garcia Sanchiz; Zubiaurre sorgorra den bezala, ezpainen igidura utsak elduko zitzairen bere begi bixietara.

Euskaldun pintoreak obra ederrak bururatu ditu, bere anai Erramun-ekin batio, eta mundu zabaleko Museo garaienetan dagozi lekuko.

Joxepe AZAROLA Aldaz.—Pianojotzaille on hau hil zaigu Mexico-n (z. b.) bizitza urduri eta igikor baten ondotik; bere arlote idurikoaren estalpean, pianojotzaille bete bat kukutzen zan.

ARANZADI ELKARGOAREN ITZALDIA

Santelmo-ko arkupetan eman du otsaillaren 26 garrenean itzaldi bat, igande goizetako horietakoa, Ioan Irigoyen, Bergarako seme, pillota zale, idazlari eta musikalaria ezagunak.

Pillota-rekilako kondairaz mintzatu zen, pilotari aipatuenak

izendatuz, eta suarki defendituz luze eta errebote joko zaarra, orai kasik Bidaso aldean eta Villabonan bakarrik usatzen dena.

Kondatu zuen Bidasoko pillotari batek (Sumbillakoa) bere ordenuan agindu omen zuela eortzia izatea arreboteko plazaren saietsean; Sumbillan ala omen dago hilerria, plazaren ordoan. —Bein, zion, Bergarako etxe goitar batean jardukitzen omen zuten bi pillotazalek eia nor zitakenz bolea-lari ohea, Samperio edo Irun; orduantxe sartu zen apez bat, gaztaroan pillotari izana... eta Isasondo-rako apez izendatu berria. Galdetu zioten bere iritzea sartu berriari eta... Samperio... Irun... bolealariak?, Gaizopillak!... Bolea-laririk oberena apezpikua dugu: oraintxe igorri nau besagain batez Isasondoraifio!

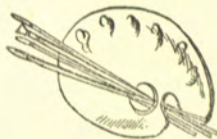
ARANTZAZUKO EUSKAL SARIKETA

Arantzazu-ko franziskotarrek urtea ospatzeko, norgeiagoka txalogarri bat eragin dute euskal idazlari eta musikarieren artean, sari ederrak eskeiniz, —500-1.000-5.000, 12 milla eta 15 milla pezetaraifioak; ez paitira negurri usatuak geren artean!

Olerkariak, idazlariak eta musika egilleak zuzendu ditezela xeetasun eske zuzenbide huntara; P. Director de «Arantzazu». Santuario de Arantzazu. Oñate. Lanak bialtzeko epea bukatzen da Dagonillaren 15 garrenean.

Hil berria.—Leonardo Zabaleta jaun apeza hil da Oñatin (z. b): euskalzalea eta idazlaria zen eta bereziki bere iri bereko kondairea ikertzen lan jarraikia egin duena.

A. IRIGARAY

Jan-edanak

Azkeneko «Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País», en, S. I.'ren idazlan ernagarri bat argitaratzen da. Idazlan ortan, 1627'garren urtean Tolosa'ko Yurramendi jauregi-ko liburutegian gordetzen ziran gutunen errenkada ezartzen da.

Badira gutun orien artean aipamen berezia merezi duten batzuek; baña, gaurkoz, eztegu bat baizik aztertzeke asmorik. Bera bakarrik bait-da «Jan-edan» atal onekin zerikusí zerbaitxo duana.

Gutun ori XVI'garren mendeko idazle Diego Granado'rena da, ta S. I.'ren idazlanean berari buruz itz auek ezartzen dira: «De la arte de cozina por Diego Granado con privilegio en Madrid por Luis Sánchez año 1599».

«Arte de Cocina» au txit ezaguna izan bear zan antziñan. Orain eunbat urte ere maiz aitatzen zuten jan-edan gaiaz idazten zuten egilleak. George Vicaire'k, Anjel Muro'k eta Doctor Thebussem'ek, adibidez. Baña, gero, liburuzaleen artean ere agortua bezala jotzen zan. Are geiago: gaur bertan Madrid'eko «Biblioteca Nacional»-en ere ez da arkitzen gutun au.

Onela, Dionisio Perez'ek, Roberto de Nola'ren 1929'garren urteko «Libro de Guisados» ospetsuaren argitaldiko itzaurrean, alegiñak egin arren etzuela iñon arkitu liburu au, zion. Egia esan, gero, oar batean, lortu zuala ale bat, gaiñeratzen du baña esan gabe zein urteko ediziokoa.

Dana dala, Dionisio Perez'ek, Nikolas Antonio'ri jarraituaz, dio, Granado'ren liburua 1609 ta 1641 urtean artean lenbizikoz argitaratua izango zala noski.

Anjel Muro'k ere, «Diccionario de Cocina General»-en (1892), 1609'garren urteko argitaldia bakarrik aitatzen du. Onela dio: «Libro del arte de cocina, en el qual se contiene el modo de guisar, de comer en qualquier tiempo, assi de carne como de pescado, para sanos y enfermos y convalecientes, assi de pasteles, tortas y salsas como de conservas a la usança Española, Italiana y Tudesca de nuestros tiempos, por Diego Granado. Madrid, Librería de Fe, edición de 1609, en castellano antiguo».

Beraz, S. I.'ren idazlanean ematen zaizkigun berriak badute bere ajola. Alegia, 1609 baño lenago, au da, 1599'ean, zeatzago esateko, Granado'ren liburuak argia ikusi zuala.

Orain, enura bat gelditzen zaigu: 1599'ko edizio ori lenengoa zan —Palau'k dion bezala— edo ez.

1872'garren urtean Barcelona'ko Manuel Sauri'ren moldiztegian argitaratu zan «Nuevo Arte de Cocina»-n, Granado'ren liburuaz itz auek ezartzen dira:

«ADVERTENCIA DEL EDITOR. Sabido es que las conservas, que algunos califican de golosinas, son el complemento, el verdadero remate, digámoslo así, de toda mesa, desde la más rica a la más modesta. Así pues, hemos creído hacer un servicio a nuestros favorecedores enriqueciendo el presente volumen con el siguiente *Modo de hacer diferentes clases de conserva*, según el formulario del célebre cuanto famoso D. Diego Granado, cocinero que fué del rey Don Felipe III.

«Conocida y respetada por todos los aficionados es esta verdadera autoridad del arte culinario en España y hasta en el extranjero, para que nos detengamos en hacer su elogio. Lo que no debemos dejar de poner en conocimiento de nuestros lectores, para su satisfacción, es que el siguiente tratado es el mismo de que se valió el famoso cocinero para confeccionar las excelentes conservas que tan merecida fama le valieron, pues al efecto y después de no pocos desvelos, hemos podido procurarnos un ejemplar, tal vez el único que existe, del *Arte de Cocina*, escrito y publicado por el citado Don Diego Granado, impreso en Lérida el año 1614, y que hoy se reimprime por primera vez después de 258 años.»

Onatx bilduma ontako «errezeta» bat:

«Azenario beteak. Artu azenario gizen eta leun batzuek eta, ongi garbitu ondoren, ebakitzen dira erroska txikietan, biotzak arduraz atereaz, erroskatxoak puskatu ez ditezen. Egosiko dira gero zearo bigundu artean, eta egositakoan, ura ongi kendu bezaie. Bereala, azukre, almendra ta intxaur batzuek nasturik egin-

go da ore bat, erantsiaz azahar-ur tanto batzuek, ta ondoren egotzi bezaizka oreari piper-beltz, kanela ta jirofla-iltze bat edo beste. Ondoren, beteko dira erroskatxoak oreaz, eta arraultzez ongi bustirik, prejitu, gero berriro bein eta berriz arraultzez bustiaz, arraultzak bukatu arteraño; zenbat eta geiago arraultzez busti, obeto gelditzen dira-ta. Azkenik, eztitu ta erraustatuko dira azukre ta kanela pittin batez».

Bukatzeko, galdera bat, irakurle: norontz joan ote zan Yurramendi jauregiko liburutxoa?

Gaur urrea balioko luke...

A. A.

Z I N E M A

NOT AS A STRANGER ("NO SERAS UN EXTRAÑO"). Ipar-Ameriketako zinemaz zerbait dakitenek —etxe-aurre zuritua baiño barrenagoko zerbait, alegia—, badakite Stanley Kramer dela oraindik, iru edo lau lagunekin, zerbait esan nai luketenetakoa, noizik bein beintzat. Au da, eztuela aski betiko baiezka aritzearekin, ango gauza eder eta atsegiñak —zorioneko «amerikar bizibidea»— eztarria urratu arte goratzearekin. Jendearen burua, buruausteak astintzeko aitzakiarekin, arintzeko edo. Are geiago arintzeko, alajaiña!

Onako film au eztuzute inondik beste munduko gauza. Badu aatik alako bizitz-itxura edo egi-antxa. Orko lagunen buruausteek badute gerok ditugunen, edo izan genitzakeanen, eitea. Ez tira, esan nai dut, zineman egonoro ikusten ditugun neskak panpox, gazte beldurgabe eta blankolari uts-eziñenak.

Gere burua aipatu dut, eta eztakit zuzen mintzatu naizen, nik beintzat ezpaitut Hippokrates'ekin zer ikusirik. Aotan ditugu beti maillak, gizarte-klaseak, eta aaztu egiten zaigu sarritan mailla oriek, nagusi-langilleez gafiñera, mota askotakoak direla. Esate baterako, Elizan irakasleak eta ikasleak bezala, mailla batean —goikoan— daude medikuak eta bestean —gero ta beera-gokoan— eriak.

Eri gaudenoi edo gaudezkenoi beti zaigu atsegin mediku-gaiak ikustea eta irakurtzea. Orrelaxe, andre atezai zarpazuak ere irrikitzen egoten dira erregezko eta andikien ezkontza eta jaien berri jakiteko, naiz zineman naiz aldizkarietan. Eta andizki arteko ixtilu beltzen baten aztarrenik atera aal balezate, are geiago. Gu ere bagaramatzi medikuen azpi-lan okerrei buruz, orrelakorik baldinbada, zerbait jakin-naiak, baiña zinemak eskein-

tzen digun zirritutik eztugu askorik ikasiko. Zinemagilleek naiago dute nonbait mediku izandun eta indartsuen ederra irabazi eri arloteona baiño.

AGENTE ESPECIAL. Zaarrak berri, Egunoroko doifua zaarherritzeko erantsi oi diren aldakuntza apurrak sartzea ere aaztu egin zaie. Esan bearra esana dago onenbestez.

Gaiari buruz, ordea, badago zer esanik. Gisa onetakoak darabiltzaten film eta liburuak usu datoz azken-aldi onetan. Badirudi, batetik, irakaspide ona eman bearrean datozkigula, okerbi-deak utzi ditzagun. Gaizkillearen gorrotoz sortu direla, beraz. Baiña, bestetik... Ez ote du lelo luze onek nolapait ere gaizkilleaganako joera ixilla edo gaizkillearen egintza azkarrek sortutako alako arrimen izkutua salatzen?

Gaurko Estatua —Mirande'ren ugazama— omen da, euskal-deitura izan arren euskaldunak oso gogoko ez gaituen idazle batek dionez, gaurko gizonaren etsairik purrukatuena. Eta ona de-nean, areago. Ogia —legorra badere—, jakitea, lasaitasuna ematen dizkigu, eskatzen ditugunean —eta eskatu gabe ere bai, iñoiz edo bein—, baiña orren truk gero eta estuago lotzen gaitu. Aalmen eta indar oro —baleak itsasoko xardiñak bezala— biltzen eta bereganatzen ari den Goliath ori baiño indartsuagorik nor? Nor, beraz, orri gogor egitera ausartzen dena baiño ausartagorik?

Eta, dirudienez, orixe egiten du gaizkilleak, azken gaiztoa izango badu ere. Egokiago izaten da, azken gaizto orri iges egiteko ez alde ez kontra egotea, ez barrenen ez kanpoan. Baiña zear-jokoak, azpi-janak, eztu ez ausardirik ez prestutasunik. Ez, zinemam amesten dugun amets izkutua gaizkille ausart eta losagabearena da.

Erreka jo-erazi diogu berriz ere gaizkilleari, gere buruak zuritzeko edo. Asieran eta erdi-aldera lasapide apur bat eman diogu, itzulbiderik eztuen muga artaraño aurrera dedin. Jakifia-aren gaiñean geunden, ordea, azkenaren jakifian alegia, bera eta gu. Azken eroriko orrek ez ote du, alaz guztiz ere, antziñako tragedian bera baiño geiagoko indarrek menderatua, ikusleak urrikiz beterik, izarretaraño jasotzen zuen *katastrophé* aren eite-rik? Urrutitik badere, bide luzetxo baia Atenas'tik Hollywood'a.

MARTY. Film onen gertakizuna gexa xamarra da, eta gexak dira bertan agertzen zaizkigun lagunak, batez ere bi nagusiak. Gure bizitzaren eta geronen antzekoak.

Marty arakin gizarajoari aspaldi etorri zitzaion ezkontzeko

garaia, baiña ezkongai dago oraindik. Eztitu neskatxak Montgomery Clift'ek beste lilluratzen, lotsatia izateaz gañiera lodixkoa delako. Gu ere geienetan, lodixkoak ezpatera, meegiak arkitzen gaituzte aukeran.

Gutxien uste duenean, beste bere gisako arima bakar bat aurkezten dio alabearrak. Gañiez egin bear du pozez. Biaramonean dator, ordea, otzaldia. Lagunek parre egiten diote —neskatxa ezta aldamenean arro arro erakutsi nai izaten ditugun orietakoa— eta bere ama ere, «Noiz ezkondu bear duk»-ka beti ari zaion ama, ezta semea ezkontzeko bidean ikusteak geiegi alaitzen. Barrinak agintzen diona batetik eta zer esanak bestetik dituela, nora jo?

Deus gutxiko arazoa, ikusten denez. Erabaki gogorragorik artu bearrean arkitu ziren bai Cesar Rubicon ibaia igarotzerakoan eta bai Cortés ontziak zulatu aurrean. Baiña, bere ezerezean, ezta Marty'rentzat ardura gutxiagokoa, ezta errazagoa ere.

Zer du bada film onek? Ezer ez. Zera... zintzoro, apaingarri-rik gabe, darion egi-usai ori. Italia'koa ez ezik, Ipar-Amerika'ko zinema, bein bederen, ixpillu biurtu zaigu, gere aurpegi-gogoak ezagutzeko moduan. Edozein ixpilluk bezala, baditu noski bere uts eta oker-aldeak, baiña egiaaalean saiatzten da inguruko bizitzaren erraifua jasotzen. Ixpilluan ikus dezakeanaren beldur denak, amets ederragoak darabilzkielako edo, obe du «La sirena de las aguas verdes» edo antzeko zerbait ikustera joan.

Diren baiño amar alako ardandegi geiagi irekiko balira —ezta au nik asmatua—, elirake ordiak amar aldiz geituko; etxean ditudan alako bi oe baneuzka, enuke orregatik lo geiago egingo. Ipar-Amerika'n, dantza-leku eta jolas-tokiak ugariak izanagatik, ezta jendea, «Marty»-k erakusten digunez, bestetan baiño alaiago. Poz eta negar-iturria, uste ezpadugu ere, biotz-barrenean dago, eta barrengo utsa ezterake kanpoko ezerke bete, ez an eta ez emen. Mickey Spillane'ren novelak eztira gañiera betegarririk onenak.

Eskerrak zor dizkiogu beraz Delbert Mann'i, besterik ezpada ere emengo sukaldean antzeko bat edo beste an ere gelditzen dela erakutsi digulako. Zertxobait lasaitu gaitu ori jakiteak. Eta besterik ere bada. Zintzo eta biziro, iflorentzat zurikeri eta palakurik gabe, beti jator eta zenbait aldiz ederki baiño ederkiago mintzatu zaigu Cannes'ko urrezko palmondoa irabazi duen film onetan. Asko lagundu dio, besteak beste, Ernest Borgnine'ren lanak. Emen eman ziguten «From Here to Eternity»-ren laurden exkaxa ikusi dugunok ezaguna genduen.

L. M.

KONDESA OINUTSIK. Film onek agirikoa du kritika asmoa. Zuzendaria ez da saiatu izkututzen. Protagonisten jardun geienetan ba da eztenkandaren bat. Setarik gogorrena, zinemaren nagusi eta jabeentzat. Ain zuzen, Kirk aberats eta aberaxkumea, zinema-erriko jainko txiki bere burua ikusi nai zuna, alde guztietatik iguingarri ageri zaigu. Izotza bezin otz eta zorrotza; antze eta ederrak ikugaitz; ingurukoekin anker eta lotsagabe. Gizon errukarria. Mankiewicz'ek, ordea, ez du atsedenic izango, apentza izugarritz zapuztu eta lotsagarri utzi arte. Gañera, gorrotoa izatearren, Sudamerikako gazte ajolakabe batek, lagun guztien artetik, baztertuko du Kirk, bere etxean, pesta erdian, soil eta bakarti utzirik.

Zinemaren jabe eta jainkotxikieri ezik, aberats, atsegin gose eta alperreri ere astindu ederrak ematen dizkie Mankiewicz ertilariak. Mediterraneoko uri jolastietara garamatzi. Lenen, ontzi bikañean, ibillaldi laburra; itxas bazterretako bideetan zear joan etorri polita, gero.

Erneazi digu bizitzaren lillura, maitasunaren edermiñez. Jokotzeko mai inguruan nola erne maitasunik? Ijito artera aldegiten du MARIA Vargas'ek eta ekiten dio dantza errikoari, barne indarrerri bide lasai utzirik. Eragin izkutukoak ara darama italiar Konde gaixoa eta une bateko begizaldia naiko, biotz biak maitasun lokarriz lotzeko. Mari ezkondu egunean, mirabeak pestan eta dantzari, algaraz, jolasti uts. Aberats dotoreak, areto zabaLEAN, binaka barreatuak, eskuetan txanpan ontzia eta begitar-tea zimur.

Bizimodu orrek ez du limurtzen Maria Vargas. Inoiz maite-rik nabaitu ez zuan dantzari ederrak, jauregitik igesi, ijito artera joan bear, jatorrizko irritsen lur gizenetan arki dezan barnemin astia.

«Eva billutsik» bezela, «Kondesa oñutsik» ere Mankiewicz'ek berak idatzia da. Bi lan auetan, teatro eta zinemako izarren alde datorkigu. Batean, teatroko antzelari ospetsua bere antzelagunik miñenak saltzen du, ospearen dizdira egarritz. Emen, izarren zorritxarra azaldu nai digu: ikusleen asegarri eta zinemako jauntxoen mirabe baizik ez dirala, alegia.

Antzelanari buruz, Mankiewicz'ek badaki, noski, zinemaren eta onen mixterioen berri, eta gañera gutxik bezela. Trebetasun ori, batipat, irudiei ezarri dion etorri errezean dakusgu. Jarrainenak alkar lotuz egoki, ipuia ari bakar, etengabea, esana dagola dirudi, bai itzez, bai irudiz. Alare, baditu jardun astunegiak. Zinea ez izan, alegia, literatura. Literatura il bear badu zine-

mak, bera biziko bada, KONDESA OÑUTSIK eriotz bidean jarri bear ote degu? Esaten degun bezela, irudiz, besterik da. Alde on-tatik txalogarri, Kondearen eta Mariren maitasun ernetzea jalkitzen digun tankera, atzez aurrera ekarriaz itxorioaren ari muturra...

Okerrik nabarienek guretzat: Topikoak. Naiz eta barkakizun izan duan ederragatik, nola utzi AVA GADNER, Medinerraneoko ondartzan erakutsi gabe? Eta Madridera etorri ezker... Olé eta Olé entzuteke aldegin? Eta zertako Erromako illerri euritsura eragiten dizkigun Joan etorri aspergarriak? Egizko euria balitz, gañera. Irudien igidura moteltzen du arras, orrekin.

Zinemaren muiña ixilgunean dago, CHAPLIN'ek dionez, Mankiewicz'ek ez dio ixillari mintzabiderik eman. Itz sakon eta jardun ederrak, maiz, entzutearentzat; bañan geiegi, agian. Ixillak biziki ikutzen du gogoa, mimika, aieru aldetik, aberatsa danean eta irudien ibilliari izkutuko musika darionean. Ixillak egokitzen ditu jarduna eta mimika, irudien ibillian. Eta bete-beteko antzea dun zineak, irurok alkartasun bizian dauzka kidetuak. Asmakizun oni urbillago eta argiago jarraitzen dio, noski, René CLAIR'ek Mankiewicz'ek baño.

Ansola Gurutz

ADABAKIAK

GALDERANTZUNAK

Jakin-zale.—Manuel Antonio Antia, «Urnieta'ko Erretorea», Urretxu'n 1830'garren urtean jaio zan eta il Urnieta'n 1894'garrean.

Karmelo Etxegarai'k onela idazten zuan bein batez Bilbao'ko *Euskaltzale* zeritzan aldizkarian:

«Euskalerrian jaio, Euskalerrian azi ta Euskalerrian beti bizia, Antia jauna zan euskaldun zintzo, egiazko, euskera biotzbiotzetik eta bene-benetan maite zuena. Barrendik maite zuelako, ikasi zuen ikasi zuen bezela. Zekielako sustraitik, moldatu zituen euskeraz lan polit asko kristautasuna eta zerurako bidea erakutsi naian. Erderatik euskerara biurtzen, gutfxi bezelakoa zan».

Antia'k, bere-berea, guk dakigunez beintzat, etzuan liburu bat baizik argitara eman: *Kristaua Elizan*. Baña euskeratu zituan gazteleeratik lau-bost-bat gutxienez. Ona guk ezagutzen ditugunen izenak: *Zeruko Bide zuzena eta segurua, Karmeltar debotoarentzat ikasbidea, San Joseren Zazpi igandeetako Jayera, ta Jesusen Biotz Sagraduko liburuchoa*.

Lenengo ori Aita Claret Santua'ren gutun baten itzulpena da, ta bederatzi edizio —bai, irakurle, bederatzi!— iritxi zituan. Bigarrenaren lendabiziko orrialdean itz auek ezartzen dira: "*Karmeltar debotoarentzat ikasbidea, Kataluniako itzkeratik Gazte-lauriakora d. J. E. eta Ak. aldatu eta Barcelonan Tipografia española deitzen dan moldizkiran 1889'ko urtean argitaratu zanetik D. Manuel Antonio, E. López, 1883*».

Valdespina'ko Markesa'ren Astigarraga'ko jauregian gorde-

tzen dira *Urnieta'ko Erretorea*'ren lantxo batzuek. Itz-neurtuetan eraturako bati, «Fueroai Azquen-agurra» deritza.

Onatx, erakusgarritzat, olerki orren zatitxo bat:

Gure Fuero maiteak
kendu dizkigute;
beren uste gaiztoan
ondatu gaituzte.
Gu gaizki ikusiaz
jaiei zer zaiote?
Ori opa baziguten
ongi iritxi dute.

Karkarin.—Len ere esan izan oi degu-ta, EGAN bezain *errespetoko* adizkarietarako izkirimiri ta orrelako kontuaz ez ote diran oso egokiak, derizkiogu. Gañera, zuk eskatzen dizkiguzun mota ortako izkirimiriak —alemanak, alegia— gutxi dakizkiguguk. Ta onentxoena, ez da aleman jatorra, baizik alemani buruz sortua. «Herria»-ren 1954'garren urteko Almanaka'n irakurri genuen. Botatzeko? Or dijoa, bada...

1943'an, alemanen prisionero arkitzen zan buru argiko prantses bat artu zun Goering'ek morroitzat.

Bein batez, errespetoa piska bat galdu zionean, prantses prisionero onek galdegin zion Goering'i:

—Jauna, barkatu nere ausardia, baña... zenbat arraultza jango ziñuzke baraurik?

—Amabi —erantzun zion besteak.

—Ez da ori egia. Bat bakarra: lenengoa. Zure baraua, bein lenengoa jan ezkeru, ausita geldituko litzake-ta.

—A! zer «izpiritua» dezuen prantsesok —esan zun Goering'ek, algaraz lertzeko zorian—. Auxe da ipui polita! Utsegin-arazi bear diot ipui onekin Hitler'i, arranuak ezpaituk...

Eta bereala Hitler'en etzauntzara joan eta, aztalak gogor klaskatu ondoren, esaten dio:

—Barkatu, Adolfo: galdera bat egin nai nizuke. Zenbat arraultza jango ziñuzke baraurik?

—Arraultzak? O! gero ta gutxiago. Aleman olloak gerra onekin lokatzen ari baitira.

—Bai, baña, pake-denboran, goizean gosaltzeko, zenbat arraultza jango ziñuzke baraurik?

—Nik? Amar.

—Amar? —dio Goering'ek burua makurtuaz—. Arranua! Ama-bi esan bazenun, atxituko ziñudan, orratik...

LIBURUAK

KATTALIN'EN GOGOETAK. P. Arradol. Bayona, 1955.

Benetako liburu bitxia. Gure egunetan gutxi, oso gutxi bezelakoa.

Egunean-eguneango notatxo batzuek dirala Kattalin'en go-goeta oiek, esan du norbaitek... Ai! olako notatxo asko bagenezuzka gure Literatur-soroan!

Egunoroko notatxoak: ori bai... Estilo bat da guzti ori. Gure artean asko-asko erabilli izan ez dan estilo bat, idaztankera bat. Frantzi-aldean *recit* esan oi zaiona, eta ango erderaz asko ta asko erabiltzen dana. Ain xuxen gure Liburu Bayona-aldekoa da. Eta ez dirudi gaizkixe xurgatua daukanik egilleak estilo xarmant onen gun xamur ta ixuri ezia.

Egunoro-egunoro, irazean eta bat ere gertakizun-gabe bezela idazten diran uskeri batzuek, baserriko etxeoandre baten egunoroko uskeri batzuek dira... Bañan ñolako uskeriak! eta nola aukeratuak! eta nolako poliki edatuak, edo-ta laburtuak, neurtuak... Egunean berrogei bat errenkada, bi orri-aldean. Eta beti berdin. Nolako lana eskatzen duan aukeratze ta laburtze onek!

Etxeko gora-berak, egunoroko gora-berak... Bañan etxea, gauza sakratua bait-da, gauza kutuna; biotz eta adimen berezia eskatzen duan zera bait-da etxe baten gobernu. Amak beste ñork ondo ez dakian gauza. Ama baten esku me ta emea bear bait-da gobernu sakratu ortarako.

Ala ere, ez da ama, ez da emakume ere gure Liburuaren egillea. Ortan dago berorren arritzekorik aundiena. Gure P. Arradoi ez da emakume; gizaseme baizik. Apeza gañera, eta goi-mallako apeza. Bañan ama-biotzaren ezaguntzalle bortitza: ori bai. Eta

ala bear ere olako ama-*recit* kutun bat, orren txukun ta orren egoki egiteko.

Kattalin'en Gogoeta oietan, ez da, egilleak ukitzen ez duan arazorik, etxeoandre baten egitekorik. Etxea, senarra, umeak, eskola, lenengo Jaun artzea, iganderoko Meza, olloak, baratza, gizonaren tabako-xorta, auzokoen bearretako laguntza, erriko esa-mesak, Accion Catolica, deporteak... nik al-dakit zenbat geiago? Eta dana ain egoki ta ondo neurturik 100 orrialde ta 50 capitulotan...

Ai, gipuzkoerara itzulirik balego olako bitxi polita!... Ba'degu egiteko asmo. Jaunak nai dezala lenbaitlen dedin.

Bitartean bijoakio P. Arradoi'ri gure bejondaizularik bero ta beteena. Eta, arren ta arren, ez dezala erdoillatzerat utzi orren balio aundiko bere idazkortz ori. Emaigula aldiz-aldiz, emaiola gure Literaturari eta animen onari, olako beste liburutxo zenbait. Ez bait-duke kalterik iñok.

M. L.

SALLE'KO JOAN BAUTISTA DEUNAREN BIZITZ LABURRA.
K. I. A. Irun - Learla.

Laburra, berak dion bezela. 12 orrialde. Bañan tiradaz ez ain labur, gure artean oitzen danarentzat. *Amabost milla* ale. Ederki da.

Ederki, gauza bera berez. Eta ederkiago oraindik, eredu ta ixpillu bezela. Ejemplu ederra benetan beste askorentzat. Euskalerriko ume ta gazteen artean Santu aundi baten bizitzaren berri zabaltzeko, euskerazko idaztitxo polit bat. Edergarriz ondotoxo apaindua. 15.000 aletan, an ta emen egan banatua... Ikasgarria benetan. Ejemplu bikafia. Bañan ez bait-da orain-oraingoa Lasalletarren gure Erriarenganako itzal on ta maitetasuna.

Urte askoan olaxe!

M. L.

NORA? Irun'go Salletarren Nobiziaduko illerogo Aldizkaria.

Bigarren urtea. Irugarren zenbakia... Bai al-zenekian zuk, irakurle?... Orra ba. Irun'en euskerazko Aldizkari Revista bat, orain iru urte asia.

Eta nolakoa? Ez orri-askoduna; ez bear ere Nobiziadu bateko berriak-eta emateko. Bañan polita, bai. Tximeleta, pinpiriña, pinpilinpauxa iduri. Orri bi. Egan egiteko naikoak, eta egoki-egoki. Ondo betetzen jakin bear, ezik. Eta orixe du, ain xuxen, gure iritziz bere egokitasunik ederrena gure NORA?k. Ondotxo betea. Danetik pixkat, berak dion bezela.

Urte askorako.

M. L.

* * *

Eta Irun'go gauzak aipatu ditugun ezkerro, aipa dezagun bes-tetxo bat ere. BIDASOA. Au ere euskeraz... Illabete batzuek ba'dira, asteroko onek ere euskerazko atal bat, zati bat, ekarri dakarrela. Eta oso ederki ekarri ere. Emilio Mas, Ayalde, Bitaño-Echebarria azaltzen zaizkigu noiz-nai beren euskerazko lanak —lan politak— erakusten dizkigutela...

Abejondeizutela! Zuek bezelako asko balego Gipuzkoa'ko zen-bait erritan...

M. L.

LILI TXURIA ODOLETON. Aita Sorarrain. Arantzazu Argi-taldaria, 1955.

Lastima aundia, pixka bat lentxeago ez azaldua! Ez, orain egoki ez datorrelako; beste izkuntzetakoak euskaldunoi aurrea artu digutelako baizik. Ez bait-ziguten artu bear, odoletan itota-ko Lili txuri ori euskaldun bat izan-da. ...Sondika'n jaioa; napar ta bizkaitar baten alaba... Zubiri'tar Iokifne izenez.

Dana dala, Aita Sorarrain'ek bete du utsunea. Eta lenago ez betea, ez da aren errua. 1955'gnean argitaratutako Liburua, 1952'gn. Abendu'z amaitua zuan egilleak. Ez bait-da argitaltze-gai ontan nai dan guztia egiterik.

Eta zer nolakoa egin du, ba, oraingo liburu au gure A. Sorarrain a'kizatarrak? Jatorra. Bere bestea bezela: Sta. Maria Go-retti'rena bezela. Argia idazkera ta estiloz. Ondo ornitua gauzaz ta pentsamentuz. Ariña. Ezpañetan irri bat aldiz-aldiz. Gaiaren ederrez ukitua biotza...

Gu ortarako nor bagina, aolku ta itz on bat esango genioke belarri-ertzerako A. Sorarrain'i. «Aita Sorarrain: zure euskerak, eder ta txairu ta egoki izateko, ez du batere retorika-billa ibilli

bearrik. Etzaitezela, beraz, figura-retorika-billa saiatu idazten dezunean. Utziozu idazkartzari lasa-lasa dabillen bere bidean. Beti ere Alkiza gogoan, Arantzazu'ko ikastola jakintsuak baño areago ta gogoanago. Bear bada, Arantzazu'ko Ikastoletan ardoari «matsaren odola» esaten erakutsiko zizuten? Zuk esaiozu ardoari «ardoa» ta ogiari «ogia», eta askotaz ere obe izango dezu». Orra nere aolku ta itz ona.

Ez det esan nai, gure idazle gaztea gauzak zearka-mearka esateko bide ortan nabarmenegi dabillenenik. Ia beti gauzak zuzen ta garbi esaten ditu. Eta ola ondo, Bañan aldiz-aldiz ikastolusai pixka bat, barrokismo-kutsu pixka bat —ez bait-da arritze-ko— dario liburuari.

Uskeriak dira, bañan, orra olako zer-edo-zer:

«Erri bat euskaldun dan ez dan esateko, *iru izar auen kiñua* bear-bearrekoa zala: pelota-lekua, Eliza ta Kanposantua»... iru gauza bear dituala soil-sollik esan bearrean. Illak «lurraren maizter» dirala, lurpean daudela esateko. «Bertako Eliza bota zanean, Bizente Zubiri'k *zuritu zuan* paga-bearra», zorra ordaindu zuala esan bearrean... Eliza ta obraz mintza dalarik, *zuritu* aipatzean, bai-bait-dirudi letxada-edo aipatzen dala, ta ez zorra-ordaintze-konturik...

Ez dala ezer?... Ez; zakukizko soñeko baldar batean koipezetaka bat ez da ezer. Bañan oial ederrezko jaka bat eta zakukizko soin baldar bat, ez bait-dira berdin.

Dana dala, Aita Sorarrain, gaztea da oraindik. Eta ba'dakigu ez digula zaizki artuko zaharragook bere onez diotsagunik. Eta ola obe.

M. L.

“Todos erribatekos”

«TODOS-ERRIBATEKO»

«Todos-erribatekos» deritzan antzerki baten zati batzuek argitaratzen ditugu ondoren. Antzerki au lendabizi Gernika'n 1899' garren urtean argitaratu zan, eta bere egillea Ubidea'ko Latxa ta Agirre'tar Bonifazio zan.

Iñolaz ere, Latxa jaunak etzuan noski zer-ikusirik Shakespeare'kin, eta «Todos-erribatekos», literatura bezala, badaezpadakoa da. Baña, alaere, badu antzerki onek alako gatz eta euskal-usai zerbaitxo bat, eta, batez ere, orain berrogei ta amar urte Euskalerra'n teatro-gaiaz jarraitzen zan joeraren lekukotasun bat bezala, ezin uka ernagarria dala.

Aditzera degunez, «Todos-erribatekos»-en lenengo moldaldia 1.000 alekoa izan zan, eta guziak, aste gutxiren buruan, arrapazka saldu ziran.

ARRATIAKO ARDAUTEGI BATEN

1.º Atala

Agura bat burua daukala ule bagarik arpegiya legez garbi. Arratiarren yantziya. Buruan txapela.

1.º Agerraldiya

JUANA eta BURNO. Gero SANTI.

JUANA.—(*Sutondoan yosten*).

BURNO.—¡Eup!

(*Esan kanpoko aldetik ta sartzen da barrura.*)

JUANA.—(*Asarratuta.*) ¿Ori de atean deitzeko patxadea? Total bildurtu nozu zeure asto arrantze orregaz.

BURNO.—Orren konsekuensieti etzara ilgo; ez bildurtu, ta ilgo bazine be, ¿zer? Eliteke ostakulu andie izango.

JUANA.—(*Barrez.*) ¡Ene! Qué erderacaras más calamitricales...

BURNO.—Tire: erdera eztakigu ondo-ondo baie, bategaz diskutietako bai beñipean. Atara egizu azun berdi, baie neurrie ondo bete.

JUANA.—(*Pitxar bat emonik.*) Ara emen. Azunberdi baño geiego deuko iarro orrek baie, doala bata besteagaz.

BURNO.—(*Artu pitxarra ta yarten da aurki baten, esanagaz.*) ¡Ori, ori! Ure ardauegaz, ¿e? Zu zara garaue! Erdie ure ta bestea, ¡qué se yo!...

JUANA.—¡Zuk daukozu unorea!

BURNO.—¿Unorea bakarrik? ¡Bai beste sirkunstensie bat be!

JUANA.—¿Daukozun edadean?

BURNO.—Ta galanta gero, bai, sirkunstensie...

SANTI.—(*Sartugaz batera.*) ¿Ardi ta arraio, pastore ta demoniño!

BURNO.—Apenas dakar mutil onek nik lako unorerik. (*Santi'ri begiratu.*) ¿Zer dala, mutil?

SANTI.—Ardieri ta pastoretzeari itxi ta bertsoak atara dodaz.

BURNO.—(*Pitxarra emonik.*) ¡Ja, ja, ja, ja, arraioa! ¿Noreri?

SANTI.—Ba... beorrek iakingo dau. Bai, Romana nire nobie zarrari.

BURNO.—¿De veras?

SANTI.—Ogei bai sikeran... Ezezkoa emon deust ta...

BURNO.—Edaik ardaue, ta ie zelako patxarazkoak direan...

SANTI.—Ez; edan bei. Lo mismo agresietan deutzet.

BURNO.—Artzeko, gizona...

SANTI.—Bai, beorren usenean. (*Edan ta emoten deutzo Burno'ri.*)

BURNO.—Oin iarri adi emen neure karenkara ta kantau egizak batzuk.

SANTI.—Erderaz nai euskeraz atara deutsedaz.

BURNO.—Igiel dok litelenu be...

SANTI.—(*Yarten da Burno'ren onduan ta asten da eresten.*)
Romana, bertso berriyak
atara deutzudaz nik...

(*Irausten*). Au, ausoko pastore lagunek ate rea da.
Ezezkoa emon deustezu
zuk patxara bagarik.

BURNO.—(*Ikaraturik.*) ¿Mutilek, ori dok bertsoa!

SANTI.—¡Ene! Au baño obeak dire bai, nik atareak. Emenzan
neuk atareak.

Dirue zure aitek niri
eginneusten eskatu niri,
zugaz, Romana, eskondutearren niri
ta ori etxat gustetan niri.

BURNO.—¡I az mutile! Ori dok bertsoa.

SANTI.—Oin erderaz beste bat.

BURNO.—¡Ia ba mutil!

SANTI. Yo no tengo riñero
y, Romana, porque tienes tú
ya tienes un ojo tuerta tú
y otras circunstancias también tú.

BURNO.—¡Ederto! ¡Y az semea!

SANTI.—Apesiño andie deuket nik ¿e? bertsoetara.

BURNO.—Bai, bertsolarixe i primerakoa.

SANTI.—Bai, tal cual.

.....
2.º *Atala*

4.º *Agerraldiya*

OLETARRAK.—(*Kampoko aldetik asi daitezaniñan eresten.*)

JUANA.—(*Burno'ri.*) Ene, bator, ta nik afaiteko ezer ez.

OLETARRAK.—(*Kampuan asi ta barruan amaituko daben.*)

Eresiya

¡Ai, ze konsuelu andiya
guk artzen doguna,
lagun baten bizitzak
emoten deuzkuna!
¡Iñok ezin pentsau lei
guk artu deun pena,

gure lagun ona!
¿Lagun baten bizitzak
nor poztuko ez dau?
Pozik gagoz.
¡Gora geu!

KELETO.—Juana: or beste ardautegi baten, bete-bete egin
gera ardauz ba, ta ezteu gura apairik.

JUANA.—Bada oin kastue eginik dago, ta...

KELETO.—Ba esaizu ta pagaukeu.

JUANA.—Peseta bine.

KELETO.—*Ai ba. (dirua emoten deutzó).*

JUANA.—Eskerrikasko.

KELETO.—*Ai ba. (dirua emoten deutzó).*

Euskeldunek gozak, da beti isengogozak. ¿Eztok alan?

KELETO.—Etxakigu berbetan, baie, kantatubieyu etxeratuen
baño lenau Euskaldun on guztiyek kantau biar leukien kantu
barriyau.

Ereñya

Zu zara Euskal-erriko
pozkida guztiya,
geure lege zarraren
kutx edo tokiya,
Zure sustrai ederra
ezkur eta orriya,
dana da lege ederrak
zaitzeko jarriya.

(*Entrando.*) Euskaldunen fueruak
gorde dituzuna,
eta arek biyotzetik
maite zaituzana.
Zu galduko baziña.
Arbola laztana,
penaz ilko litzake
Euskal-erri dana.

(*Entrando.*) Bedeinkatua zara
beti Euskal-erriyan,
zutaz itzegiten da
baserri ta uriyan.
Zure izena ez bakarrik
Españia guztiyan
da entzuna, balizikan
an... arrotz erriyan.

(*Entrando.*) Eta ¿nor zeure erriyan
aiztuko da zugaz?
Sekula, ez zaitez egon
orregaitik arduraz.
Neuk maite izango zaitut
gitxien benturaz,
eta biyotz. guztitik
nik maite zaitudaz.

.....

3.º *Atala*

Ubide'ko etxe txiki zar baten. Neska zar bat goruetan kurtsulu zar batek argiten deutzela. Albuán botilla bat patarragaz. Keletok erabili bear dau beti eskuetan klarin bat.

1.º *Agerraldiya*

KELETO.—(*Atien kanpoko aldetik.*) ¡Are Maria!

TEKALA.—¡Aurrera kaderia! (*Arrapataka edan patarra ta gordeten dau botillia, bera yarrita daguan aulki-pean.*)

KELETO.—Arratsalde on, Tekala.
¿Zer modu aspaldiyan?

TEKALA.—Guztiz txarto bizi naz.
bakardade andiyan.
¿Ta zu?

KELETO.—Bardin; zeu legez,
erdi miseriyan,
guztiz triste bizi naz
Oleta'ko erriyan.
Zugana etorri naz, ta...
esanik egiya
lotsa naz itz egiten.

TEKALA.—¡Birjiña Mariya!
¿Ain lotsa andikua da
zure eskariya?

(*Irribarrekata ixilltxorik.*)
¿Ezkontza kontua?...

KELETO.—Bai.

TEKALA.—(*Poz pozik.*)
Ze lotsagarriya,
Keleto. Ez dot esan
oraindik iñori

ze erregu egin deutzadan
San Antonio'ri
ta baita bere santa
eta santu askori.
¡Orra nun agertu dan
gaur senar-geyori!
Zure eskariy'ori
benetan balitza,
pozik emongo neunke
gaur... neure bizitza.

KELETO.—Zeuria da, Tekala,
Kleto'ren biyotza.

TEKALA.—¿Ta ori Tekla'ri esaten
izan zara lotsa?
Izen ta opiziziyuak
daukaguz bardina:
goru-soñu-lariyak
«Kleto-Te-klarina.»
Bardin ez dagozanak
dira neure agina.

KELETO.—Orregaitik daukedaz.
neuk zeure lagina.
Zu, Tekala: gaur-gandik
zaitut oso maite,
ta, zeuk maite banozu,
orain esan zeinke.

TEKALA.—Keleto: garbiyago
ezin esan neinke:
¡Biyotzetik!

KELETO.—Or bada:
alimatu zaite.

TEKALA.—Aurrera juan baño len
dinaotzut egiya:

(Lotsaz.) Gorulariya naz ta...
sarritxo edariya
gustatzen yat...

KELETO.—(Ardura bagarik.)
Neuk bere
orlako egarriya
padezitzen dot. ¡Bada
or erabagiya!
Ez dago edanagaitik
inoz pekaturik.

bada askok ezin leye
edan sarri urik.
Berez etorriko da
denpora baraurik
egon bearako doguna
euki ezik dirurik.
Ia bada, Tekala,
kontentu bazara
laister egin bear doguz
paperok atara.
Sekretariyo jaunak,
gaur juaten bagara,
pozik egingo deuskuz.

TEKALA.—¿Bai? ¿Guazen bada ara?
¿Sekretariyo jauna
euskalduna ete da?

KELETO.—Ez, baña adituko dot
beraren erdera,
bada jakin ezarren
ezer bere euskera,
gizon jakituna ta
oso ona da bera.

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

- MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA por Gregorio de Altube.
- LA EPOPEYA DEL MAR. por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).
- PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.
- HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.
- ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.
- BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.
- LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

- BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.
Ejemplar suelto: 20 Ptas.
Suscripción anual: 60 »
- EGAN: Ejemplar suelto: 10 Ptas.
Suscripción anual: 35 »
- Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.
- MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales.
Número suelto: 10 Ptas.

Redacción: Palacio de la Diputación de Guipúzcoa
Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN